

„TÉNYEK ÉS TÉVHITEK” – AVAGY A JOGI
TÉNYEK MEGJELENÉSE, VALAMINT AZOK
MEGÁLLAPÍTÁSÁNAK INDIVIDUÁLIS- ÉS JOG
ÁLTAL MEGSZABOTT KORLÁTAI A POLGÁRI
PERES ELJÁRÁSBAN

OTDK pályamunka

Jelige: Anonymus

Lezárva: 2014. november 2.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
I. Fejezet	6
A TÉNYMEGÁLLAPÍTÁSI FOLYAMAT STATIKUS MEGKÖZELÍTÉSE, A TÜKRÖZŐDÉS TULAJDONSÁGAINAK VIZSGÁLATA.....	6
1. A megismerés mint emberi tevékenység jellemzői	6
2. A bírói szubjektum jelentősége.....	7
2.1 Alapvetés.....	7
2.2 Jogirodalmi álláspontok összeütközése	8
2.4 A fenti fejtegetések szintézise, a szubjektum jelentősége.....	9
3. A felek szerepe a ténymegállapítás folyamatában – felek által determinált mozgástér	11
4. A tények.....	12
4.1 Alapvetés.....	12
4.2 Jogirodalmi megközelítések.....	13
4.3 A jogi tény fogalma	14
4.7 Tények, mint a bizonyítás tárgyai és a meggyőződés okai	16
5. A tények ügyre tartozásának kérdésköre (relevancia)	18
5.1 Alapvetés.....	18
5.2 Az analógia módszere	19
5.3 A jogi relevancia sajátosságai	19
5.4 A bizonyítékok relevanciája.....	20
5.5 A bíró és a relevancia megtalálása.....	20
6. A tények megismerésének forrásai (bizonyítási eszközök).....	21
6.1 Alapvetés.....	21
6.2 A bizonyítási eszközök értéke.....	22
6.3 A tanú.....	23
6.3 A szakértő	24
6.4 Az okirat.....	25
II. FEJEZET	27
A TÉNYMEGÁLLAPÍTÁS DINAMIKUS OLDALA: A MEGGYŐZŐDÉS ÉS KORLÁTAI	27
1. A tényállás megállapítása	27

1.1 Alapvetés.....	27
1.2 A tények megjelenése a ténymegállapítás folyamatában.....	28
1.3 A meggyőződés lépcsőfokai: fogalomzavar az irodalomban és a gyakorlatban	29
1.4 Értékelés.....	29
1.5 Mérlegelés.....	30
1.6 Megállapítás	31
2. Tényállás-megállapítási kötelezettség.....	31
2.1 A törvény parancsa	32
2.2 Logikai megközelítés	32
3. Tényállás-megállapítási képesség.....	33
3.1 Alapvetés.....	33
3.2 Törvény szabta keretek (kötött és szabad bizonyítási rendszer)	33
3.3 A megállapítandó jogi tény jellege.	35
3.4 A másodlagos perbeli tények megítélése	36
3.5 A felek és a bíróság viszonya.....	37
3.6 A bíró bizonyításban elfoglalt pozíciója	38
3.7 A felek aktivitása	39
3.8 A közvetítő közeg szerepe	39
Összegzés helyett.....	41
Irodalomjegyzék	42
Releváns jogesetek.....	47

Bevezetés

A jelen pályaműben igen összetett feladatra kívánunk vállalkozni, célként megjelölve a bírói tényállás-megállapítási folyamat összefüggéseinek feltárását a polgári peres eljárásban. A tényállás megállapítása a polgári per kiemelten fontos szakasza, sokak szerint egyben a legszebb bírói feladat.¹ Más oldalról szemlélve kevés olyan perbeli mozzanat van, amely ehhez hasonló komplex jelenséggént írható le, s ezzel együtt (vagy talán éppen ebből kifolyólag) ennyi buktatót rejtene magában.² A tényállás helyes megállapítása gyakorta állítja kihívás elé az ítélkező bírakat. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a Kúria által nemrégiben elvégzett joggyakorlat elemzés az egyes hatályon kívül helyezési okokról. A kutatások során kiderült, hogy a hatályon kívül helyezett döntések jelentős részét a tényállás helytelen megállapítása indokolta.³ Amint azt majd később látni fogjuk, *a jelen folyamat több elemből, így a személy, a tény és a jog sajátos egymásra hatásából tevődik össze*. Talán éppen ez az összetettség az, ami oly nehézvé teszi a történések helyes feltárását, s ugyanakkor teszi nem kevésbé érdekessé a jelen téma boncolgatását. A probléma összetettsége szolgálhat magyarázatul az eljárásjogi kódexek jellemzően parttalan megfogalmazására is.⁴ Ennek behatárolására kísérletet teszünk. A fent leírtak készítették a jelen munka íróját a problémakör feldolgozására.

A kérdéskör sokszor sokféle irányú gondolkodásra készítette a perjogtudomány legnagyobb egyéniségeit,⁵ nem kevésbé a jogfilozófia neves képviselőit.⁶ Értekezésünkben mindvégig törekedtünk a releváns jogirodalom holisztikus szempontból történő áttekintésére, az egyes álláspontok láttatására, fogalmi zavarok tisztázására, esetleges szintézisek megteremtésére.⁷

A tanulmányban a megismerés általános jellemzőiből indulunk ki, majd megkíséreljük leírni a tényállás-megállapítási folyamatot, rámutatva elsősorban annak komplexitására, statikus természetére. Kiindulópontként mindvégig az emberi személy szolgál majd, felidézve itt

¹ KENGyel 2005. 394.

² A gyakorlatból lásd pl. BH1973.74., BH1974.117., BH1983.196., BH1984.453., BH1985.203., BH1985.245., BH1987.411., BH1987.416., BH1992.108., BH1993.681.

³ Lásd: Összefoglaló vélemény, a perorvoslati bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlata (A másodfokú és a felülvizsgálati bíróság kasszációs jogköre) Budapest 2013. dec. 2.

⁴ Vö. a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 206. §-a.

⁵ Vö. FALCSIK, GAÁR, MAGYARY, SÁRFFY, HÁMORI, FARKAS, KENGyel idézett művei.

⁶ Kül. pl. VARGA idézett művei.

⁷ Ennek érdekében szükségesnek láttuk néhol a büntetőjog képviselőinek gondolatait is beleszőni gondolatmenetünkbe.

Illyés Gyula megejtő szavait: *Az élet teremti a rendet, de a puszta rend nem teremti életet; mindennek legfőbb forrása tehát az ember...*”.⁸Az emberi tényező sokszor, sokféleképpen bukkan fel az elemzett folyamatban. A pályamunka első fejezetének lehangsúlyosabb részét a perbeli tények és azok relevanciájának megvizsgálása adja, végül ama közeg vizsgálata, amelyen keresztül az eljáró bíró szembesül a releváns tényekkel. A második fejezet a tények megítélésére koncentrál, amely már tudatos szubjektív megnyilvánulásként értékelhető. A dinamikus jelleget megragadva itt mutatjuk be azon jellemzőket, amelyek a megítélés lehetőségét ténylegesen befolyásolhatják.⁹

⁸ Illyés Gyula sorait Lábady Tamás idézi művében. LÁBADY 2012. 18.

⁹ Bár munkánk során tényállás-megállapításról (bizonyos esetekben: ténymegállapításról) beszélünk, nem foglalkozunk részleteiben az ún. bizonyítás nélkül is megállapítható, avagy „egyszerűbben bizonyítható tények” kérdésével, mivel azok megítélése, a bírói bizonyosság elérése kevésbé összetett feladat, valamint a perbeli tények megállapítása rendszerint bizonyítás lefolytatásával történik.

I. Fejezet

A TÉNYMEGÁLLAPÍTÁSI FOLYAMAT STATIKUS MEGKÖZELÍTÉSE, A TÜKRÖZŐDÉS TULAJDONSÁGAINAK VIZSGÁLATA

1. A megismerés mint emberi tevékenység jellemzői

A dolgozat első lényegi állomását a mindennapi életben használt, ekként jól érthető fogalom felhasználásával kezdjük. *A megismerés hétköznapi értelemben az emberi szubjektum tevékenysége az őt körülvevő objektív világ törvényszerűségeinek feltárására, alkalmazására, illetve a hozzájuk való alkalmazkodás előmozdítására.*¹⁰ A fenti definícióból kitűnik, hogy eme folyamatban az emberi személy, illetve a külvilágban létező dolgok játszanak meghatározó szerepet. A felismert dichotómiára frappánsan világít rá Schaff, aki a megismerést „a valóság szubjektív tükröződéseként” aposztrofálja.¹¹ Témánk szempontjából mindkét tényezőnek kiemelkedő jelentősége van. A megismerés alanya mindig az ember, az ember pedig „akarva-akaratlanul mindarra, amit tesz, kénytelen rányomni személyisége bélyegét...”.¹² Ekként a megismerő folyamatban a szubjektumnak tagadhatatlan jelentősége van. A megismerés tárgya az objektum, amely determinálja a megismerés szerkezetét és folyamatát.

A jelen tevékenység általános leírásánál kiemelendő továbbá, hogy a megismerés mindig *célhoz kötötten* valósul meg, azaz megismerés soha nincs önmagában.¹³ A megismerési folyamat *kiválasztásra épül*, tehát, valamely működése szerint egységes egészből kiszakít valamit, amit ugyanakkor csakis úgy világíthat meg, hogy elhomályosítja környezetét.¹⁴ A hétköznapi életben, illetve a polgári és büntető eljárásokban is kiemelt jelentősége van az *érzékszervekkel észlelt érzéki, illetőleg a gondolkodáson, tudati tevékenységen alapuló értelmi (logikai) megismerésnek*. Egyrészt ugyanis a ténybizonyítás helyességét a logikai bizonyítás ellenőrzi, másrészt pedig a bizonyított tényből más tényre való következtetés csak a logikai szabályok alapján történhet.¹⁵

Varga Csaba szerint „a bírói tényállást megállapító tevékenység az általános emberi megismerés törvényszerűségei által meghatározott, sajátos vonásokat mutató tükröződés.” A speciális vonásokat a következő fejezetekben vesszük alaposabban górcső alá. Elemzésünkben kitérünk a bíró személyiségére, a felek szerepére, valamint a releváns tények megjelenésére az eljárásban. Az értekezés eme fejezetét a közvetítő közegként szolgáló bizonyítási eszközök elemzésével zárjuk.

¹⁰ Vö. pl. RÉVAI nagy lexikona XIII. kötet 2. rész

¹¹ SCHAFF 1950. 10.

¹² KANTOROWICZ 1906. in VARGA 2001. 83.

¹³ KENDAL 1980. 106.

¹⁴ VARGA 1992. 29-35.

¹⁵ CSÉKA-VIDA 1998. 176.

2. A bírói szubjektum jelentősége¹⁶

„Akik abban a tévhitben ringatják magukat, hogy a személyiségükön kívül bármi mást is működésbe hozhatnak, azok a leginkább félrevezető illúziók foglyai. Az igazság az, hogy sohasem szabadulhatunk meg magunktól...”

(Anatole France)

2.1 Alapvetés

Láthattuk, hogy a megismerési folyamat az egyedi emberi személy célirányos tevékenysége arra, hogy a körülötte fellelhető objektív valóságot feltárja. Ahogyan azt Schiller találóan lefesti „*a tényleges gondolkodásban minden esetben részt vesz az ember egész személyisége, mely minden összetevőjében áthatja azt*”. Ekként, a jogalkalmazó megismerési tevékenységének, mint a *személy, a tények és a jog kölcsönös és folyamatos egymásra hatásának tanulmányozását, indokoltnak érezzük az emberi tényező, nevezetesen az eljáró bíró emberi vonásainak megértésével kezdeni*. Ki kell hát törnünk a tételes jog által emelt, több oldalról lezárt kalodából annak érdekében, hogy vizsgált témánkról teljesebb képet kaphassunk. Elvetendőnek tartjuk azt a felfogást, amely a tételes jogra úgy tekint, mint olyan autonóm tudományra, melynek nincs szüksége az egyéb tudományok segítségére.¹⁷ A tudományterületek sajátos összekapcsolódása ez, a *Columbia Law Schoolban* oktató Olpihant szerint például „minden jogeset az adott bírói viselkedésről szóló feljegyzés is egyben.”

Kritikus szemlélettel megjegyezhetjük, hogy a jelen dolgozat terrénumába tartozó problémákkal foglalkozó szerzők jellemzően megfeledkeznek az emberi tényezőről értekezéseik során, elfeledkezve annak igen hangsúlyos jelentőségéről a megismerési folyamatban. Kiindulópontként szükségesnek véljük röviden a személyiség meghatározását. A híres Atkinson – Hilgard pszichológus páros definíciója szerint a személyiséget meghatározhatjuk úgy, „mint az egyén gondolatainak, érzéseinek és viselkedésének olyan egyedi és jellegzetes mintázatát, amely az egyénre jellemző, személyes kapcsolatot eredményez fizikai és társas környezetével”.¹⁸ A fenti definícióhoz Eysenck az állandóságot

¹⁶A jelen témát kiválóan, holisztikus jelleggel feldolgozta SZENTES Barbara: *A bírói döntéshozatali folyamat pszichológiai kitekintéssel* c. OTDK pályamunkájában.

¹⁷Vö. ELEK 2002.

¹⁸ATKINSON & HILGARD 2005. 481.

teszi hozzá, visszaulva ezzel a személyiség alakulásában részt vevő genetikai és kulturális tényezőkre.¹⁹

2.2 Jogirodalmi álláspontok összeütközése

Értekezésünk eme részét rövid jogirodalmi körképpel kezdjük. A különböző álláspontok között közös nevezőnek látszik a következő megállapítás: a bíró személyiségének az ítélezési folyamat során jelentősége van. A fenti tételmondat többször elhangzott már híres jogelméleti gondolkodók, esetleg praktizáló jogászok szájából. Igazságtartalmához nem férhet kétség.

A szubjektum jelentősége látható Kantorowicz,²⁰ Kelsen²¹ és Holmes műveiben is, ám számunkra a legérdekesebb gondolatokkal Roscoe Pound és Jerome Frank szolgálhat.

Az amerikai pragmatista jogszociológia kiemelkedő képviselője Roscoe Pound elméletében is megjelenik a szubjektív mozzanat. Pound a jogi jelenség megragadásánál Bergson intuíció-elméletét,²² a jogalkalmazás körében pedig a jogszabályértelmezés alkotó, kreatív jellegét állítja elméletének középpontjába. Rámutat, hogy a bíró elé kerülő tényállások mindig egyediek, páratlanok, individuális sajátosságok hordozói. Szerinte „mivel a felmerülő esetek és magatartások mindig egyediségükben, individuális, egyszeri sajátosságokkal jelennek meg, az egyedi eset és a jogi norma sajátossága között (...) racionális úton feloldhatatlan ellentét keletkezik, amely csak intuitív átéléssel, a konkrét szituáció kötetlen bírói eldöntésével oldható fel.”²³ Adódik azonban a kérdés: mi szolgálhat az intuíció alapjául? *A jogszociológiai elméletek általában az embert körülvevő társadalmi, gazdasági és morális környezetet jelölik meg, mint az intuíció közvetlen forrását.*

Pound elméletével vitába száll Jerome Frank, aki a jelen kérdés legátfogóbb, ugyanakkor kissé radikális feldolgozását adja. Frank legfőbb tézise, hogy *a bírói döntés bizonytalanságát elsősorban a tényállás helyes megállapítása, különösen a tények mérlegelése okozza.*²⁴ A fenti „szociológikus megközelítést” Frank túlzottan leegyszerűsítettnek látja. Szerinte a bíróra ható befolyások nem skatulyázhatók be egyszerűen a bíró egyébként meglehetősen nyilvánvaló

¹⁹EAVES, L., EYSENCK, H.J., MARTIN, N.G.: 1988. 543.

²⁰Vö. KANTOROWICZ 1906. in VARGA 2001. 83. és KANTOROWICZ 1911.

²¹KELSEN 1929. in VARGA 2001. 308.

²²Bergson szerint az intuíció ösztönös megérzés és felismerés (rádöbbenés), a dolgok mélyére látás. Képesség az igazság közvetlen, élményszerű megragadására, amely felhalmozott tapasztalatokon és a korábbi ismeretanyagon alapszik.

²³LÁBADY 2012. 241.

²⁴FRANK 2006. 11.

társadalmi, gazdasági és politikai nézeteinek a kategóriájába, a képlet ennél sokkal bonyolultabb.²⁵ Szerinte *jónéhány olyan tényező van, „amely a társadalmi, gazdasági és politikai előítélet hatását tompíthatja, torzíthatja avagy túlszárnyalhatja, amelynek hatását nem ismeri el a jogtudomány.”*²⁶ Frank elmélete szerint a bírónak a tényekre vonatkozó meggyőződése nagyszámú sajátos, a személyiségére ható inger összehatásából származik, beleértve például a tanúk szavait, gesztusait, pózait és grimaszait. A bíró személyisége a maga részéről szintén számos tényező terméke, beleértve például szüleit, iskoláztatását, tanárait és társait.²⁷ Ahogy azt Anatole France az irodalomkritikusok tekintetében megállapította, a kritikusok nem tesznek mást, minthogy Dante vagy Shakespeare ürügyén saját magukról beszélnek, ugyanígy a bírák is saját élettörténetüket mondják el az ítéletben, a perben szereplő felek kapcsán. Frank szerint „minden bírói döntés: önéletrajzi töredék”.²⁸

2.4 A fenti fejtegetések szintézise, a szubjektum jelentősége

Véleményünk szerint az éles vitákat is kiváltó gondolatok között nincs szöges ellentét, csupán a megfelelő helyén kell kezelni a különböző meglátásokat a szintézis megteremtése érdekében. A magunk részéről egyetértünk Visegrády Antallal abban, hogy e kérdés vizsgálatánál *különbséget kell tennünk lényeges és másodlagos vonások között.*²⁹ Eme megkülönböztetés elfogadásával bizonyosan kizárhatjuk például a Frank által túlhangsúlyozott, általunk másodlagosnak gondolt szubjektív jellemzőket.

Az elsődleges jellemzőket két csoportra kívánom osztani. Az első csoportba az eljáró bírót körülvevő mikroközösség társadalmi, erkölcsi, jogi és politikai hatásait, a másodikba az eljáró bíró tapasztalatait, képességét és képzettségét sorolnám, a hivatkozott szerző véleményével egyezően.

Mivel a bíró is ember, személyes léte nem szakítható ki az őt körülvevő társadalmi környezettől. A személy fejlődése alapvetően mindenirányú folyamatos szocializáción, utóbb pedig társadalmi konvenciók megszakíthatatlan elsajátításán és gyakorlati továbbításán nyugszik. Az embert körülvevő konvenciók határozzák meg például, hogy bizonyos körben melyek az alapul elfogadható igazságok, avagy melyek az egyáltalán értelmes módon felvethető problémák, hogy lehet ezeket már ismert problémákhoz kapcsolni, végül hogy lehet

²⁵Uo. 13.

²⁶Uo. 13.

²⁷Uo. 338.

²⁸LÁBADY 2014. 181.

²⁹Uo. 15.

ezeket bizonyítani.³⁰ A konvenciók közös vonása, hogy betartásukat egy adott emberi közösség megköveteli tagjaitól.³¹ Szinte nincs az emberi magatartásoknak olyan formája, amelyre vonatkozóan konvencionális szabály ne alakulna ki.³² Ennek a tényezőnek pedig óriási jelentősége van a megismerő tevékenység kapcsán. A tényekkel végzett művelet során ugyanis az eljáró bíró nem szakítható ki abból a társadalmi és politikai környezetből, amelyben nevelkedett.³³ Az őt körülvevő világ mindenképpen determinálja lépéseit.

*Az eljáró bíró tudása, tapasztaltsága, képzettsége mindenképpen pozitívként értékelhető, sőt, a jogász szakma általában az átlagosnál nagyobb felkészültséget vár el a bíró szerepét betöltő jogászoktól, különösen a bírói ranglétra magasabb fokán ítélkező kollégák esetén.*³⁴

A korábban említett másodlagos jellemzők körébe különböző külső behatások, és belülről jövő ingerek tartoznak. Előbbi csoportbatartozzik például a rokonszenv, ellenszenv, illetve a pillanatnyi érzelmi állapot. Utóbbi csoportba például a türelmetlenség, gyűlölet, antipátia, hatalmi irigység, csoport-lojalitás. Szabó részben csatlakozva Peschka álláspontjához úgy látja, hogy a fentiek miatt „a per pszichológiai vita és nem jogvita”. Meglátásunk szerint ezek a tényezők ugyan nehezíthetik a ténymegállapítás folyamatát, de semmiképpen sem befolyásolhatják annak eredményét.

*Végezetül szeretnénk rávilágítani arra, hogy a bíró hármas szerepben van jelen az ítélkezésben.*³⁵ Elsősorban megtestesíti az állami impérium birtokában végzett jogszolgáltatást. Másodsorban úgy ül a bírói székben, mint a társadalom tagja (itt emlékeztetünk a társadalmi konvenciókról írtakra), végül jelen van mint egyén, aki hivatásként vállalt munkáját teljesíti.

Mi lehet a tanulság a fenti okfejtésből számunkra? És mit kezdhet a jogtudomány egy ehhez hasonló „jogon kívüli” konklúzióval? A fenti jellemzők, különösen a bíró személyiségének elsődleges vonásaiként emlegetett attribútumok (konvenciók) determinálják a bírói megismerés irányát. Az elemzés – jellegéből fakadóan – nem tud megoldani minden, a témával kapcsolatos ellentmondást. Elképzelhető, hogy az olvasóban még több kérdést vet fel,

³⁰VARGA 1992. 57-124.

³¹PÉTERI 2010. 28.

³²Uo. 28.

³³Vö. ÁDÁM 2002.

³⁴Vö. JHERING 1998.

³⁵LEGÉNY 2007. 15.

mint amit megválaszol. Adódik azonban az Ibseni kérdés: „*Végiggiondolt ön már egyetlen gondolatot is anélkül, hogy ellentmondásra ne bukkant volna?*”

3. A felek szerepe a ténymegállapítás folyamatában – felek által determinált mozgástér

„...a tények nem mennek maguktól a bíróságra”

(Jerome Frank)

A polgári per lényege szerint a bíró és a felek sajátos önműködéséből áll.³⁶ Korábban megvizsgáltuk az eljáró bíró személyiségének szerepét, most nézzük meg, *miként befolyásolhatják a perben résztvevő felek, a bírói ténymegállapítás menetét*. A fentiekben leszögeztük, hogy a polgári perben mindig kiemelt szerepet kap az individuum, az ember. Lábady szerint a polgári jog a jognak arra a területére vonatkozik, amelynek középpontjában legközvetlenebbül az ember áll.³⁷ Megemlítjük, hogy a perindítás, illetve perbeli interakciók, megnyilvánulások esetén természetesen jelentősége van a felek személyiségének is, ez azonban nem határozza meg oly mértékben a ténymegállapítás folyamatát, mint a bíró szubjektuma. A bíró elé vitt bizonyítékok kapcsán a fél is egyfajta értékelő tevékenységet végez, ám a folyamat eltérő, a feleket más célok, illetve tényezők mozgatják.

A polgári per a privátautonómia joga, amely biztosítja és oltalmazza a személyek önálló, más hatalomtól független kapcsolatait. Alaptétel, hogy a polgári jog területén a személyek jogaikkal – meghatározott korlátok között – szabadon rendelkeznek. Falcsik remekbe szabott szavait ide idézve „*a magánjog pedig uralmat biztosít a jogosított alanyoknak a jogtárgy felett, s ezt az uralmat az alany megtartja akkor is, amidőn a jog a bíró előtt vitássá tétetik*”.³⁸ Tehát a fél az ő rendelkezéséből kifolyólag ama magánjogi viszony fölött is rendelkezik, hogy kapjon-e jogvédelmet.³⁹ A fenti logikát követve a bíró kizárólag akkor és annyiban lehet aktív, amikor és amennyire őt a felek perbeli cselekményei mozgásba hozzák.⁴⁰

A perjogi irodalom a magánjogi autonómia perbeli megnyilvánulását a rendelkezési és tárgyalási elvvel igyekszik leírni. Az eljárást megindító fél a keresetben rögzíti az elérni kívánt célt és a bizonyítandó tényeket. Ez utóbbi lehet számunkra érdekesebb, hiszen eszerint

³⁶MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 228.

³⁷LÁBADY 2012. 20.

³⁸FALCSIK 1907. 16.

³⁹MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 229.

⁴⁰KENGyel 2003. 11.

a megismerendő tény adott, azt kell megismerni, s ezen megismerés eredménye határozza meg a bíró döntését.⁴¹ Frank sokat idézett mondása szerint „a tények nem mennek maguktól a bíróságra”.⁴² Az idézett mondat emlékeztet minket arra, hogy *a bizonyítandó tényeket a felek szolgáltatják*. A polgári pernek a felek szabadságán alapuló természetével összhangban ugyanis *a bíró kizárólag a keresetben lerögzített, illetve a felek által előadott tényeket vizsgálhatja*. E tekintetben azonban különbség van a bizonyítandó és a bizonyító tények között. A fél feladata az eljárás korlátainak megjelölése, közelebbről, a megállapítandó tények behatárolása is.

Nem lenne teljes a kép, ha nem említénénk meg, hogy a felperes keresetén kívül az alperes perbeli cselekményei is befolyásolják a ténymegállapítás kereteit. Az alperes viszontkeresetet terjeszthet elő, illetve ellen- vagy főbizonyítással élhet.

Ezen a ponton szükséges emlékeztetni a felek akarat-kijelentésein belül a rendelkező cselekmények, illetve indítványok között különbségre. A rendelkező cselekmények, mint például a keresetben meghatározott igény, avagy bizonyítandó tény kötik a bíróságot, azonban a fél bizonyítási indítványa nem.⁴³ *Ennek megfelelően a felek determináló szerepének van egy erősebb és kevésbé erős oldala*. Az a merítési lehetőség tehát, amely az élethelyzetek sokszínűségének tengerén a bíró rendelkezésére állna, jelentősen leszűkül(het) a felek akaratának megfelelően.

4. A tények

„A valóság csupán illúzió, bár nagyon kitartó”

(Albert Einstein)

4.1 Alapvetés

A dolgozat előző pontjaiban célunk volt az emberi tényező kihangsúlyozása, így a bírót és a feleket vizsgáltuk. Megállapítottuk, hogy a bírót egy sajátos, társadalmi-pszichológiai fejlődés által meghatározott és uralt gondolkodásmód jellemzi, a felek pedig a magánjogi autonómiából fakadó rendelkezési joguknál fogva határok közé szoríthatják (és szorítják!) a polgári peres eljárást. Ezen tág gondolatmenet után elérkeztünk témánk egyik legizgalmasabb

⁴¹SZENTES 2011. 21.

⁴²FRANK 1949. 15.

⁴³KENGYEL 2013. 190.

részéhez, amely immár az emberi tényezők helyett, a ténymegállapítás tárgyáról, a jogi tények szerepéről szól.

4.2 Jogirodalmi megközelítések

A polgári peres eljárásban tényekkel, többféle értelemben is találkozhatunk. A perben szereplő tények különböző szerzők, különböző oldalról közelítik meg, mégis találhatunk néhány olyan jellemzőt, amely minden definícióban egységes, s elvezet minket a perben megjelenő tények megértéséhez.

Farkas József pécsi professzor, a bizonyítás elméleti kérdéseit is jól ismerő jogtudós szerint „a bizonyítás tárgyát a per eldöntése szempontjából jelentős, azaz releváns tények képezik.”⁴⁴

Farkas ebben a meghatározásban kiválóan világít rá arra, hogy *a ténymegállapítás tárgya tény lehet,*⁴⁵ *illetve utal a tény és a relevancia között fennálló, szoros és elválaszthatatlan kapcsolatra.*

Beck Salamon szerint a bizonyítás tények, azaz az anyagi valóság tudatunktól függetlenül jelenségeinek megállapítására irányul. Beck szerint *a bizonyítás tárgya arra a kérdésre keres választ, hogy mit kell bizonyítani. Ezek pedig a bizonyítandó tények.*⁴⁶

Sárffy Andor a tények fogalmát a perbeli tényállítások és ténybeli nyilatkozatok oldaláról közelíti meg.⁴⁷ Sárffy szerint tényállításra csak akkor kerülhet sor, ha a felek között valami jogi hatás léte vagy nemléte vitás.⁴⁸ Ezzel kiválóan világít rá a jogi tények immanens lényegére, joghatás keletkeztető hatásukra. Ha valamely fél jogállítását vagy joghatásállítását a másik fél beismeri, vagy a beismerésre vonatkozó nyilatkozatot bírói felhívás ellenére elmulasztja, akkor a jogot vagy más joghatást keletkeztető tények előadására nem kerülhet sor.⁴⁹

Gaár Vilmos véleménye szerint „a bizonyítás tárgyául az ellenfél által tagadott azon tényállítások szolgálnak, amelyek vagy perdöntők vagy alapos következtetést engednek a

⁴⁴FARKAS 2005. 48.

⁴⁵ A teljesség kedvéért szükséges rámutatni, hogy némely külföldi jogrendszerben, a miénktől eltérő struktúrában jog is lehet bizonyítás tárgya, különösen nemzetközi jogviták esetén. Eme kérdés vizsgálata rendkívül érdekes dogmatikai problémákhoz vezetne, ám terjedelmi okok miatt ettől most eltekintünk.

⁴⁶BACSÓ-BECK-MÓRA-NÉVAI 1962. 257.

⁴⁷SÁRFFY 1946. 239.

⁴⁸Uo. 239.

⁴⁹Uo. 239.

perdöntő tényállítás valóságára.”⁵⁰ A perdöntő tényállítás Gaár szerint *is csak jogi tény lehet, „amely egyébként oly emberi cselekvény vagy természeti esemény, mely a tételes jog szabályai szerint valamely jognak keletkezését, átváltoztatását vagy megszűnését idézi elő.”*⁵¹ Ezzel Gaár már utal a jogi tények *differentia specificájaként* is említhető joghatás kiváltására.

A XIX. század fordulóján tevékenykedő Falcsik Dezső absztrakt megfogalmazása az előbbieket összegzéseként fogadható el, egyben jól példázza a jelen kérdés komplexitását, s továbblendít minket a jogi tények mélyebb vizsgálata felé. Szerinte a per közvetlen célja „a fennforgó jogvitának bírói eldöntése (...). *A bíró azonban csak tények, helyesebben csak való tények alapján ítéltet, mert a jogot, aminek fennállása vagy fenn nem állása felett a bíró döntenet hivatva van, tények változtatják meg és tények szüntetnek meg. A jog mindig tények folyománya.*”⁵²

4.3 A jogi tény fogalma

A fentiek összegzése, illetve értekezésünk folytatása céljából elsőként definiáljuk a jogi tény fogalmát, megvizsgáljuk a perbeli jogi tények általános jellemzőit, nem elégedve meg itt a tételes jog által használt ki nem bontott fogalmakkal, majd pedig választ adunk arra a kérdésre, hogy a polgári peres eljárásban tényként mi és miként szolgálhat?

Kiindulási pontunk, első ránézésre távolinak tűnhet a jogtól, figyelmünket ismét a társadalomban lejátszódó folyamatok felé kell fordítanunk. Az ember életét társadalmi viszonyainak folyamatos változása jellemzi. Eme társadalmi viszonyoknak, társadalmi vonatkozásoknak, interakcióknak a keletkezését, módosulását vagy megszűnését bizonyos események, körülmények, a külvilágban lejátszódó történések idézhetik elő. Ezek a történések lehetnek a jog szempontjából jelentősek és jelentéktelenek is. A jogilag jelentős események köre végtelen és nyílt.⁵³ Voltaképpen alig találkozhatunk olyan valóságvonatkozásokkal, amelyek ne válhatnának valamiféle szereplővé a jog színpadán. A perben vizsgálandó körülmény tehát a legtöbb esetben valamely, a külvilágban lejátszódó történés. Ilyen történést vizsgálunk például akkor, ha a bizonyítás tárgyát az képezi, hogy a vállalkozó felépítette-e a vállalkozási szerződésben meghatározott faházat.⁵⁴ Talán elsőre meglepő lehet, de ezen a ponton is meg kell említenünk bizonyos szubjektív tényezőket. Bizonyos helyzetekben, az

⁵⁰GAÁR 1907. 10.

⁵¹Uo. 10.

⁵²FALCSIK 1907. 151.

⁵³LÁBADY 2012. 297.

⁵⁴KISS 2009. 576.

emberi lelki világban is lejátszódó tényezők és események is relevanciával bírnak. Így például az akarat, a tudatosság, a beszámíthatóság vagy a célzat sokszor értékelendő körülmény egy konkrét történés megállapítása kapcsán.⁵⁵ A szubjektum történései képezik a bizonyítás tárgyát például abban az esetben, ha azt vizsgáljuk, hogy az építtető jóhiszemű volt-e, amikor ráépített a szomszéd telkére.⁵⁶

Egyre nyilvánvalóbbá válik számunkra: *a jogilag jelentős eseményeket apriorisztikusan lehetetlen felsorolni*. Az életből vett jelenségeknek, körülményeknek azonban csak meghatározott körülmények között van jogi jelentősége. *A világ jelenségeiből általában maga a jogi norma vagy a bírói elismerés emeli ki azon élethelyzeteket, amelyeknek jogi jelentőséget biztosít*. Eme jelenségek az adott időpontban, esetlegesen más valóságvonatkozásokkal összefüggésben minősülhetnek jogilag releváns jelenségekké. „A történetiség és az ember társadalmi létbeli mozgásának irreverzibilitása hozza magával, hogy csak meghatározott körülmények között van valamilyen körülménynek, jelenségnek jogi jellege.”⁵⁷ Ez másképpen kifejezve annyit jelent, hogy meghatározott körülményeknek, eseményeknek vagy emberi magatartásoknak jogi következményei akkor vannak, ha azok a jogiság mozzanatával is kapcsolatba kerülnek, vagyis, ha azok a jogszabály tényálláselemeivel többé-kevésbé megfelelést mutatnak.⁵⁸ *Ezen a ponton megállapíthatjuk: azokat az élethelyzeteket, történéseket, jelenségeket, amelyek magánjogi joghatásokat idéznek elő: jogi tényeknek nevezzük, s „a jogi tények találkozásán és összműködésén alapszik minden jogi hatás.”*⁵⁹ A perben előtűnő tények szempontjából tehát levonhatjuk a következtetést: a perben szereplő tények mindig valamely joghatás kiváltására alkalmas tények. Olyan tények, amelyekhez joghatás nem fűződik, a perben közömbösek.⁶⁰ A jogi hatás azonban általában nem egy cselekmény hatására áll elő, hanem a jogszabály több tényt kíván meg előfeltételül ahhoz, hogy valamely, a jogszabályban meghatározott jogi hatás bekövetkezzék.⁶¹ Sőt, az is előfordulhat, hogy a jogszabály bizonyos jogi tényekhez csak akkor fűz jogi hatást, ha más tények be nem következtek.⁶² Ezzel eljutottunk a tényállás fogalmához. *Az összefüggő tényeket tényállásnak, az azt alkotó jogi tényeket tényálláselemeknek nevezzük.*⁶³

⁵⁵FARKAS 2005. 50. és KENGYEL 2013. 280.

⁵⁶KISS 2009. 576.

⁵⁷ASZTALOS 1987. 156.

⁵⁸LÁBADY 2012. 298.

⁵⁹KOLOSVÁRY 1930. 42.

⁶⁰SÁRFFY 1946. 244.

⁶¹Uo. 32.

⁶²Uo. 33.

⁶³BÍRÓ – LENKOVICS 1999. 181.

Összefoglalva: jogi tények alatt „a külvilágban lejátszódó történeteket, valamint a külvilág tárgyi jelenségeit, továbbá az emberi lelki világ jelenségeit és állapotát értjük”,⁶⁴ amelyek joghatás kiváltására alkalmasak.⁶⁵ Megjegyzendő, hogy az életben tömegével fordulnak elő jogi hatással nem bíró tények is, ezeket nem nevezhetjük jogi tényeknek. Közömbös cselekményekről beszélni a jogi tények körében: önellentmondás.⁶⁶

4.7 Tények, mint a bizonyítás tárgyai és a meggyőződés okai

Az általunk jogi tényként emlegetett valóságvonatkozás a processzusban mindössze egyféleképpen lehet jelen, nevezetesen a bizonyítás tárgyaként. A Pp. rendelkezése szerint a felek kötelesek keresetükben feltüntetni az érvényesíteni kívánt jogot, az annak alapjául szolgáló tények és bizonyítékok megjelölésével.⁶⁷ A tényfogalom ezen a ponton nem válhat ketté. Ahhoz, hogy a felperes jogi igényét érvényesíteni tudja, meg kell jelölnie azokat a jogi tényeket (emlékeztetünk rá, azon eseményeket, valóságvonatkozásokat!), amelyek ezen igényt megalapozzák. Így például utalnia kell az általa elszenvedett kár pontos körülményeire. *A jogi igényt megalapozó jogi tény azonban nem elég csak állítani, azt (általában) bizonyítani is kell.* A bíróság igen ritkán kerül olyan helyzetbe, hogy a bizonyítandó jogi tényt közvetlenül észlelhesse.⁶⁸ Ráadásul, a felperes keresetét megalapozó tények általában múltbeli tények, így *a bíróság a perben észlelt tényekről az ún. „bizonyító tényekről” (...) következtet a bizonyítandó tényekre.*⁶⁹ A fenti elnevezés „bizonyító tény” megtévesztő lehet. Beck szerint a bizonyító tény a bizonyító eszköznek az a megnyilvánulása, amelyből a bírói következtetés történik.⁷⁰ Az eljárás tárgyává tett magánjogi igényt megalapozó valóságvonatkozás ugyanis az, ami a joghatást előidézte, ezért azt szükséges bizonyítani. Jogi tényként az eljárásban mást nem emlegethetünk.⁷¹

Tremmel igyekszik rávilágítani a bizonyítandó és bizonyító tény közötti funkcionális eltérésre. Szerinte nagy különbség van azon tények között, amelyeket mint az eljárás, s ezen

⁶⁴KENGyel 2013. 280.

⁶⁵Varga Csaba szerint a jogi tényekig „háromlépcsős” út vezet. Beszélhetünk *nyers, intézményesített és jogi tényekről*. Az ún. nyers tények fizikai tulajdonságokkal jellemezhető tények. Az intézményesített tények emberi intézménytől, konstitutív szabálytól előfeltételezettek. Végül, meg kell említenünk a jogi tények kategóriáját, amely kettős értelemben intézményesített tényként értelmezhető.

⁶⁶SZLADITS 1941. 258.

⁶⁷Pp. 121. § (1) a)

⁶⁸FARKAS 2005. 50.

⁶⁹Uo. 50.

⁷⁰BACSÓ-BECK-MÓRA-NÉVAI 1962. 257.

⁷¹Megjegyzendő, hogy előfordul tisztán eljárásjogi vonatkozó tények vizsgálata is a módszer során, például a hatáskör vizsgálata kapcsán, ez azonban ritkán bizonyítás tárgya.

belül a bizonyítás tárgyát kell vizsgálnunk, illetve amelyek bizonyító okokként szolgálnak.⁷² Az első csoportba tartozó tények tényszerű funkciót, míg a második csoportba tartozó, *bizonyító tények kizárólag információszerű funkciót töltenek be.* Az első esetben az a kérdés, hogy fennforgott-e valami vagy sem. Az utóbbinál *a felhasználhatóság a fő kérdés, nem a létezésük fontos, hanem az, hogy valamire vonatkoznak, vagy vonatkoztathatók, mert valamilyen módon megismerhetővé teszik az első csoportba tartozó tényeket.*⁷³ A bizonyító tény mindössze egy ok (a régebbi jogirodalomban: „bizonyító ok”) arra, hogy az érvényesítendő jogi igény alapjául szolgáló jogi tény léte vagy nem léte kimondható legyen. Zlinszky Imre szavait idézve bizonyító okok alatt „azon okok összessége értetik, mely által a bíróban a tény valósága felőli meggyőződés idéztetik elő”.⁷⁴ Ekként a bizonyító tények ebben az értelemben nem jogi tények. Csupán elősegítik azok megismerését. Falcsik nyomán szükségesnek tartjuk a bizonyító tény és a bizonyíték megkülönböztetését is. *Bizonyító tények közül bizonyítékként kizárólag a sikeres bizonyítás eredményét emlegethetjük, vagyis azon bizonyító tényeket, amelyek a bíró meggyőződését idézhetik elő.*⁷⁵ Bizonyíték lehet valamely személy tudomáskijelentése a bizonyítandó jogi tényről, így például a szakértő tudomáskijelentése a káresemény pontos körülményeiről.

A bizonyítás irányulhat valamely tény fennállásának vagy fenn nem állásának megállapítására. Farkas szavaival élve pozitív vagy negatív tények megállapítására.⁷⁶ A bizonyítandó tények fennálltáról vagy fenn nem álltáról a bíróság általában nem közvetlenül győződik meg, hanem egy vagy több bizonyíték észlelésén keresztül, amelyet bizonyítási eszközök szolgálnak.⁷⁷ A bizonyíték mindig jelenbeli történés, a bíróság előtt megtörténő egyszerű tény, például tanúvallomás, szakvélemény adása. Ezzel szemben a bizonyítandó jogi tény lehet akár jelenbeli, akár múltbeli, akár jövőbeli tény. A jelenbeli tények valóságáról a bíróság közvetlen észlelés vagy a szakértő észlelése által győződhet meg, az elmúlt ténykörülmény valóságát azonban már csak következtetés útján állapíthatja meg.⁷⁸ Eme álláspont a perjogtudományban több vitát is generált.⁷⁹

⁷²TREMMELE 2009. 20.

⁷³Uo. 20.

⁷⁴ZLINSZKY 1875. 68.

⁷⁵FALCSIK 1907. 153.

⁷⁶FARKAS 2005. 50.

⁷⁷A bizonyítási eszközökről lásd részletesebben a következő alpontban.

⁷⁸GAÁR 1907. 13.

⁷⁹Ld. GAÁR 1907. 13.

Zárásként megemlíti, hogy a modern jogirodalom általában a bizonyítás tárgyaként emlegeti az ún. tapasztalati tételeket is. Meglátásunk szerint ez a tétel nem tartható (utalunk itt a fentebb idézett klasszikus szerzők kiváló meghatározásaira is a bizonyítás tárgyról). A tapasztalati tétel a tények jogi megítélésére vagy a tények megállapítására lehet alkalmas.⁸⁰ A tapasztalati tételek előbbre vihetik a ténymegállapítás folyamatát. Segítségükkel az eljáró bíró meggyőződhet arról, hogy a vizsgált jogi tény megléte vagy hiánya megállapítható, avagy nem.⁸¹

5. A tények ügyre tartozásának kérdésköre (relevancia)⁸²

„A jog eszméjének reflektorát az élet tényeire vetítve ezeknek addigi színtelensége, (...) egyszerre megszűnik, s (...) ezek a tények színt és jelentőséget nyernek.”

(Füster László)

5.1 Alapvetés

A relevancia tekintetében meg kell különböztetnünk a jogi tények- és bizonyítékok relevanciáját. A jelen kérdéskört elsőként a jogi tények relevanciája felől közelítjük meg. Az elméleti perjogtudomány nagy kérdése, hogy mely tények szolgálhatnak a bizonyítás tárgyául. A kérdés röviden úgy válaszolható meg: *a bíróság csak a per eldöntéséhez szükséges (másképpen: releváns)⁸³ tényeket veheti figyelembe.*⁸⁴ A bennünket körülvevő világ történései azonban nem elkülönült formában, hanem egységesen, a maguk sokféleségében, relációk kimeríthetetlen sokaságaként léteznek. Hermann Isay szavait idézve: „Az eldöntendő eset tárgyi tartalma a norma tényállásától eltérően nem néhány – és ezért tisztán fogalmilag is megragadható – körülményből áll, hanem az élet teljes gazdagságát mutatja. És elkülönítlen nem is ebben a néhány körülményben létezik, mint a norma tényállása, hanem a gazdasági és társadalmi élet minden elgondolható összefüggésében oldottan áll fenn – többnyire anélkül, hogy határozottan kimutathatnánk a kezdetét vagy a végét.”⁸⁵ Így az események soraiban történő eligazodáshoz, az esethez kapcsolódó kimeríthetetlen valóságvonatkozás közti szelekcióhoz fogódzót kell találnunk.

⁸⁰ ROSENBERG-SCHWAB-GOTTWALD 2004. 752. id. FARKAS 2005.

⁸¹ A helyes felfogáshoz lásd pl. MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 396.

⁸² Az „ügyre tartozás” kifejezést a perjogtudomány általában a bizonyító tények körében használja. Mi itt tágabb értelemben említjük, utalva itt a tények jogi tényként való megítélésére is.

⁸³ KENGYEL 2013. 281.

⁸⁴ FARKAS 2005. 53.

⁸⁵ ISAY 1929. 359.

5.2 Az analógia módszere

*Az emberi megismerés az ismert és ismeretlen közti szakadékot általában az analógia módszerével hidalja át.*⁸⁶ Az analógia a kevésbé ismertet az inkább ismerthez kapcsolja. Ebben a folyamatban jelenik meg a relevancia, mint egyfajta sajátos kapcsoló tényező.⁸⁷ Úgy is mondhatnánk: *a relevancia az egyedi problematikustól, az ismert általánoshoz vezető kapocs.* Másként kifejezve: a relevancia végső soron nem más, mint a kapcsolatba hozatal lehetőségének és módjának valamely tárgyi vonatkozásban történő felismerése.⁸⁸ Ekként, minden tényekkel kapcsolatos művelet kiindulópontja a relevancia megtalálása és azonosítása. Ezen a ponton lép be az általunk vizsgált folyamatba a **jogi norma**, mint a releváns körülményeket meghatározó tényező.

5.3 A jogi relevancia sajátosságai

A jogi relevancia sajátos vonásokat hordoz. Legfőbb specifikumát előzetesen kodifikált volta adja. A relevancia a jogban olyan tényező, amely a valósággal, a tények nyérése érdekében történő foglalatosskódást eleve adott irányba indítja, s ezzel párhuzamosan minden más lehetőséget elmetesz.⁸⁹ A történések tengeréből nem kell mindent figyelembe vennünk a tényállás megfelelő felderítéséhez. A bizonyítandó tények az ügyben releváns tények lehetnek. A bizonyítandó tények azért releváns tények, mert általában a perben vitássá tett jogviszonyra nézve valamilyen, az anyagi jogban kodifikált hatással voltak, azt keletkeztették, megváltoztatták, megszüntették stb.⁹⁰ A jogrendszer előzetesen kodifikált normái megadják azon történéseket, amelyek jogi tényként értékelhetők. Az ítélethozatalhoz ugyanis nem minden részletre, hanem csupán az eset releváns körülményeire van szükség. A tények relevanciája pedig – mint mondtuk – az előzetesen kodifikált jogszabályok függvénye.⁹¹ Az a tény releváns ugyanis, amelyhez valamely jogszabály jogi következményt fűz,⁹² s ezért a jogalkalmazói döntés meghozatalához szükség van a megállapítására.⁹³ Eszerint *azt, hogy milyen tények jelentősek a per eldöntése szempontjából, azok a jogszabályok határozzák meg, amelyek az adott tényekhez joghatást fűznek.*⁹⁴ A felperes az eljárást megindító keresetében

⁸⁶VARGA 2006. 360.

⁸⁷KENDAL 1980. 12.

⁸⁸VARGA 2006. 360.

⁸⁹Uo. 360.

⁹⁰KISS 2009. 576.

⁹¹SZABÓ 2006. 178.

⁹²GYEKICZKY 2008. 373.

⁹³SZABÓ 2006. 178.

⁹⁴GÁTOS 1999. 651.

megjelöli az érvényesíteni kívánt jog alapjául szolgáló tényeket. A kereset alapját ekként, az anyagi jog megfelelő szabályai által meghatározott jogi tények alkotják.⁹⁵

A relevancia által válik tehát a lejátézdó törtézés a jog számára értékelhető és jelentősséggel bíró jogi tényé. Amint az majd később láthatóvá válik, a jogi folyamat mindig valamilyen történéssel indul. Ugyanakkor, a pusztá történésekkel a jog nem tud (és nem is akar) mit kezdeni. Annak érdekében, hogy a történéés a jog rendszerében egyáltalán problémaként megfogalmazható legyen, a jog tételeihez való kapcsolódás szükséges. Ez pedig csakis relevancia megléte esetén lehetséges.⁹⁶ Azaz a tény „jogi tény” jellegét korántsem önmaga határozza meg, hanem a relevancia.⁹⁷

5.4 A bizonyítékok relevanciája

A továbbiakban árnyaljuk a fenti képet a bizonyítékok relevanciájának kérdésével. A bizonyítás elméletének kiemelt kérdése, hogy minden tény elfogadható-e perbeli bizonyítékként, és ha nem mindegyik fogadható el, akkor milyen alapon kell a felajánlott bizonyítást elrendelni vagy elutasítani. Azt már korábban tisztáztuk, hogy az ügy eldöntése szempontjából jelentős tényeket (jogi tényeket) a jogszabályok határozzák meg. Az ügy eldöntéséhez szükséges bizonyítékok meghatározása viszont a bizonyítandó tényekre és a bíróra hárul.⁹⁹ *A bíró csak a bizonyítandó jogi tény szempontjából jelentős bizonyítékokkal foglalkozhat, ekként lényegében a bizonyítandó tények alapján ítéltető meg a bizonyító tény ügyre tartozása. A bíró csak az ügy szempontjából releváns bizonyító tényeket veheti figyelembe. Ezen a ponton ragadható meg szemléletesen a bizonyító tény és a bizonyíték minőségbeli különbsége. A bizonyító tény akkor válik bizonyítékká, amennyiben azt a perben eljáró bíró relevánsnak ítélt. A nem releváns bizonyító tények vizsgálata feleslegesen megterheli a bíróságot és eltereli figyelmét attól, hogy koncentráltan foglalkozzék az ügy érdemi kérdéseivel.¹⁰⁰*

5.5 A bíró és a relevancia megtalálása

Bár a fentebb említett előzetesen kodifikált jelleg determinálja, hogy mi lehet releváns és mi nem, az eljárásjogi törvények a bíró kezébe adják a relevancia kérdésének eldöntését. A bírónak pervezető tevékenysége körében vizsgálnia kell, hogy milyen tények jelentősek a

⁹⁵FARKAS 1976. 885.

⁹⁶VARGA 2006. 361.

⁹⁷SILVING 1974. 642. id. VARGA 2006.

⁹⁹FARKAS 2005. 54.

¹⁰⁰KENGYEL 2005. 33.

perben, illetve, hogy melyek a releváns bizonyító tények az adott tény megállapítása tekintetében.¹⁰¹ *A bírói tevékenység elsősorban a bizonyító tények ügyre tartozása kapcsán hangsúlyos. A jelen tevékenység korántsem egyszerű feladat.* Bár a relevancia irányt mutat, és egyben határt szab, a jogszabályok megfogalmazása korántsem egzakt, a tények és bizonyítékok kiválasztása nagyban függ az eljáró bírótól. Cook szerint *annak meghatározása, hogy az eljáró bíró abból, ami adott mit sajátít el, nagyban függ a fentebb részletezett szubjektív tényezőktől.* így a bíró múltbeli tapasztalataitól, neveltetésétől, valamint a megfigyelésben követett céljaitól is. Azok az előfeltevések, amellyel a megfigyelő az adott helyzethez közelít, fogják valójában meghatározni azt, hogy voltaképpen mit is lát, vagyis, hogy tényként milyen vonatkozásokat fog kiválasztani, és hogy ezeket kiválasztása után miként fogja értelmezni.¹⁰²

Megállapíthatjuk tehát, hogy a történéstől a ténymegállapításon keresztül az egyedi esethez vezető út nemcsak normától függő, a folyamat ennél jóval összetettebb. *A folyamat a szubjektum, tény és jog folyamatos egymásra hatásaként halad végső célja, a tényállás megállapítása és a döntés meghozatala felé.*

6. A tények megismerésének forrásai (bizonyítási eszközök)

6.1 Alapvetés

Az előzőekben megismerkedtünk a ténymegállapítási folyamat során felbukkanó tényekkel, rávilágítottunk azok eljárásban betöltött szerepére. *Vizsgálódásaink során rámutattunk, hogy a processzus során igen ritkán fordul elő, hogy a bíróság a megállapítandó jogi tényeket közvetlenül észleli.*¹⁰³ A megismerési folyamatban kulcsszereplőként jelenlévő bíró, illetve a folyamat tárgyaként aposztrofált jogi tények közé, egyfajta sajátos közvetítő közeg épül be. A bírói meggyőződés elérésére az észlelésnek olyan közegei szolgálnak, amelyekből a bizonyítandó tényre következtetni lehet.¹⁰⁴ Ekként, a jogi tények csak bizonyos „fizikumokon” keresztül,¹⁰⁵ valamilyen személy vagy dolog közvetítésével ismerhetők meg.¹⁰⁶ Eme személyek vagy dolgok a processzusban egyfajta eszközként jelennek meg. Azokat az eszközöket pedig, amelyek segítségével a bíróság a jogi tényeket észleli „bizonyítási

¹⁰¹Uo.33.

¹⁰²VARGA 1992.73.

¹⁰³A bíróság a megállapítandó jogi tényeket közvetlenül észlelheti a bírói szemle lefolytatásakor, ám akkor is csak abban az esetben, ha az jelenbeli tény megállapítására irányul. Ebben az esetben a bizonyítandó tény szemletárgyként szolgálhat, ekként a bíróság szabadon észlelheti. Lásd pl. FARKAS 2005.180-182.

¹⁰⁴FALCSIK 1907. 153.

¹⁰⁵HARSÁGI 2005. 43.

¹⁰⁶MAGYARY – NIZSALOVSKY 1939. 385.

eszközöknek”¹⁰⁷ nevezzük.¹⁰⁸ A bizonyítási eszközök funkciójuk alapján határozhatók el a jogi tényektől, illetve a bizonyító tényektől. Legfőbb szerepük ama bizonyító tények szolgáltatásában áll, amelyek által a jogi tények megismerhetők. A bizonyítási eszközök igénybevételeével ugyanis elérhető, hogy a bizonyítékot a bíróság észlelhesse és így a jogi tények fennállását vagy fenn nem állását megállapíthassa.¹⁰⁹ Segítségükkel a bíróság olyan helyzetbe jut, hogy olyan ténykörülmenyeket észleljen, melyekből következtetés útján mérlegelhesse azt, vajon a vitás tényállítás megfelel-e a valóságnak vagy sem.¹¹⁰ „A bizonyító eszközön az elmúlt tények valamilyen nyomot hagytak. Az események, amelyeket a tanú észlelt, a tanú tudatában, a nyilatkozatok, amelyeket az okiratra írtak, az okiraton nyomot hagynak. A bizonyító eszközön hagyott e nyomokból lehet visszakövetkeztetni a bizonyítandó tényre”.¹¹¹

6.2 A bizonyítási eszközök értéke

Természetesen az egyes bizonyítási eszközök felhasználása, s ez által a bizonyítékok megismerése eszközönként eltérő követelményeket támaszt az eljáró bíróságra. Ahhoz sem férhet kétség, hogy *az egyes bizonyítási eszközök eljárásban betöltött szerepe és jelentősége eltérő*. A bizonyítási eszközök jelentőségéről szólva, illetve a fenti definíciószerű megközelítéseket tovább tárgyaltva, ismét vizsgáljuk meg az elemzett problémakört az előbbieknél egy kicsit mélyebb kontextusban. A jelen, a jogot kissé távolról szemlélő meghatározás első mozzanata azon – kissé közhelyszerű állítás – rögzítése, hogy a bizonyítékok megvizsgálása nem merül ki azok értékelésében, hanem az értékelés célja, hogy a bíróság meggyőződjön valamely tényállítás valóságáról. Vagyis, hogy módot adjon a bíróságnak, a belső meggyőződés kialakítására.¹¹² Ezen a ponton előrevetítünk két, a későbbiekben tárgyalandó fogalmat. Eme fogalmak az értékelés és a meggyőződés. Előbbi megközelítésénél az érték szó mindennapi jelentését kell segítségül hívnunk. Az érték a „társadalom anyagi- és tudati jelenségeinek tulajdonságai. Kifejezik az adott tárgy jelentőségét a társadalom, (...) és az egyén számára”.¹¹³ *A mindennapi életben az ún. eszköz-*

¹⁰⁷ A „bizonyítási eszköz” elnevezés viszonylag modern fogalom. Korábbi perjogi irodalmunk előszeretettel használta pl. a bizonyító eszköz (Vö. pl. SÁRFFY 1946. vagy GAÁR 1907.) elnevezést. Zlinszky Imre és az általa hivatkozott szerzők „bizonyítási módokkal” azonosítják a ma bizonyítási eszköznek nevezett instrumentumokat. A bizonyítási mód eltérő voltára több szerző is rámutatott. Bizonyítási mód lehet például a tanú meghallgatásának konkrét lefolyása, avagy a szemle lefolytatásának körülményei.

¹⁰⁸ KENGYEL 2013. 295.

¹⁰⁹ FARKAS 2005. 131.

¹¹⁰ GAÁR 1907. 2.

¹¹¹ SÁRFFY 1946. 251-252.

¹¹² HÁMORI 1973. 146.

¹¹³ Uo. 146.

érték irányadó, azaz, értékesebb az, amely jobban alkalmas valamely cél elérésére. A bizonyítékok értékelése során is ilyen eszközértékkel van dolgunk. Ebben a folyamatban – mint már többször utaltunk rá – a cél a tényállás megállapítása. Az ehhez használandó eszközök a bizonyítási eszközök.¹¹⁴ A bizonyítási eszközök – a fenti logikát követve – értékesebbek és kevésbé érékesek lehetnek. A továbbiakban röviden tekintsük át, mely eszközök miként és mennyiben alkalmasak a ténymegállapítás előbbre vitelére. Ennek során a tanút, szakértőt és az okiratokat vizsgáljuk részletesebben.¹¹⁵

6.3 A tanú

Vizsgálódásunkat ismét az emberi tényezőt leginkább megtestesítő szereplővel, a tanúval kezdjük. A tanúk megítélése jelenleg sem a gyakorlat, sem pedig az elmélet szempontjából nem túl kedvező. Korábban, konkrétan a XIX. században Jeremy Bentham úgy vélekedett, hogy „az igazság, mintegy magától kéredzkedik a tanú szájára”, a tanúk „az igazságszolgáltatás szemei és fülei”.¹¹⁶ Ettől eltérően vélekedik Hans Groß, szerinte „ma már tudjuk: az érzéki észlelésen nyugvó tanúvallomás értékét sokszorosan túlbecsülték, a tanúvallomás nem számítható olyan értékűnek, mint ahogy azt idáig értékelték.”¹¹⁷ Adolf Wach egyenesen odáig megy, hogy a tanúbizonyítást a tapasztalatok szerinti legrosszabb bizonyításnak nevezte.¹¹⁸ *A tanúvallomás alapján történő ténymegállapítás valóban több buktatót is magában rejtő, igen komplex megközelítést igénylő folyamat.* Mivel emberi szubjektumról van szó, óhatatlanul együtt járnak vele az ebből folyó hibalehetőségek. A tanúvallomás valamilyen szinten mindig hordozza a tanú személyiségét.¹¹⁹ A tanúvallomások jelentőségét illetve hiteltérdeklőségét a bíróság akkor mérlegelheti helyesen, következtetései akkor fogják a valóságnak megfelelően rekonstruálni a releváns jelenségeket, ha ismeri és ellenőrzi azt a pszichikai folyamatot, amely a perben tanúként szereplő személy tudatában a releváns jelenség észlelésétől kezdődően az eljárás folyamán az ebből szóló közlésig végbemegy.¹²⁰ *A tanú tudatában egyfajta visszatükröződési folyamat megy végbe, amelynek során az objektív valóság jelenségei a tudatban, a tanú szubjektív adottságain keresztül tükröződnek vissza.* Eszerint tanúbizonyítás esetén vizsgálni kell a szubjektumot, az

¹¹⁴Uo. 146.

¹¹⁵Egyes perjogászok a bizonyítási eszközök körébe sorolják a fél vallomását is. Mi ezzel a nézettel nem értünk egyet, a felek vallomása a tényállás-megállapítás folyamán értékelést nyer, de nem úgy, mint bizonyíték. Lásd erről pl. MÓRA 1959. 386. vagy NÉVAI-SZILBEREKY 1974. 379.

¹¹⁶BENTHAM 1830. 93. id. KENGYEL 1988.

¹¹⁷GROß 1922. 78. id. KENGYEL 1988.

¹¹⁸KENGYEL 1988. 6.

¹¹⁹HÁMORI 1973. 148.

¹²⁰NAGY 1966. 484.

objektumot,¹²¹ illetve a kiválasztás mechanizmusát is.¹²² A fenti tényezők együttes mérlegelésével állapítható meg a mérlegelés súlypontját képező tartalom.¹²³

*A pszichológia tudománya által a tanúhoz köthető folyamatok az észlelés a megőrzés, illetve a reprodukálás.*¹²⁴ A tényállás megállapításának egyik alapvető feltétele a tanúvallomás kialakulásához kapcsolódó általános pszichológiai törvényszerűségek ismerete.¹²⁵ A pszichológia szerint az individuum egy meghatározott pillanatban a külvilágból érkező ingereknek csupán töredékét képes felfogni. A korábban szerzett ismeretek hatására az észlelési folyamat szelektív jellegű lesz, az észlelés irányát a már meglévő benyomások hatásai, illetve a személy tapasztalatai befolyásolják.¹²⁶ Eme folyamatok kapcsán szerepet kap a tanú akarati tevékenysége, illetve személyes adottságai is.

A tudomásszerzés általános pszichológiai törvényszerűségein kívül *a vallomás felhasználhatóságát befolyásolja még például a tudomásszerzés helye, ideje, módja, tárgya*¹²⁷ *és olyan személyes jellemzők, mint az életkor illetve a tanú neme, foglalkozása, műveltsége.*¹²⁸ Külön kiemelendő tényező *a tanú kapcsolata a peres felekkel.* Az empirikus kutatások, illetve a gyakorlati szakemberekkel lefolytatott beszélgetések azt mutatják, hogy a perekben tanúskodók nagy része valamilyen közelebbi kapcsolatban áll a felekkel. Az érzelmek által átszőtt emberi kapcsolatok terepében nagy esély van arra, hogy a tanú nem teljesen az objektív valóságnak megfelelő vallomást tesz.¹²⁹ A fentiekkel egybevágó álláspontra helyezkedik Jerome Frank, amikor akként vélekedik, hogy „még ha egyébként becsületesek és tisztességesek is a tanúk, a felekkel szemben táplált részrehajlásuk és előítéleteik elfogulttá teszik őket.”¹³⁰

6.3 A szakértő

*Gondolatmenetünk következő állomása a bizonyításban résztvevő, szintén személyi jellegű bizonyítási eszköz: a szakértő.*¹³¹ Mivel a szakértő esetében is emberek szolgáltatják a

¹²¹KENGYEL 1988. 238.

¹²²HÁMORI 1973. 148-155.

¹²³KENGYEL 1988. 246.

¹²⁴Vö. pl. ATKINSON – HILGARD 2005.

¹²⁵KENGYEL 1988. 253.

¹²⁶Uo. 255.

¹²⁷Uo. 261-269.

¹²⁸Uo. 293-298.

¹²⁹Uo. 299-310.

¹³⁰FRANK 2006. 57.

¹³¹ A jelen bizonyítási eszközzel kapcsolatosan számos megoldandó probléma van, ezért hangsúlyosan igyekszünk kizárólag témánk szempontjából közelíteni eme kérdéshez.

bizonyítékot ebben a körben is szerepet játszhatnak szubjektív tényezők, ám elméleti síkon mégis jóval elfogadottabb bizonyítási eszközzel állunk szemben.

Véleményünk szerint a szakértői bizonyítás legfőbb különbségeit a tanúbizonyítástól az alábbiak szerint ragadhatjuk meg: A tanúbizonyítással szemben, a szakértő a felektől kritériumszerűen független személy, aki szakismeretével igyekszik előrébb mozdítani a ténymegállapítási folyamatot. Szakértő tehát az a személy, „aki a bíróság hiányzó szakismeretét kiegészítve lehetővé teszi a per eldöntése szempontjából jelentős tények megismerését vagy az észlelt tények megfelelő értékelését.”¹³² Eme eszköz bevonására a perben tehát akkor van szükség, amikor a bíró valamely tény megítéléséhez nem rendelkezik megfelelő ismeretekkel.¹³³ Az irányadó felfogás szerint a szakértő a bíróság hiányzó különleges szakértelmét pótolja azzal, hogy nem nyilváníthat véleményt jogi szakkérdésben és még részleteiben sem veheti át a bíróság ítélkező funkcióját.¹³⁴ Ugyanakkor a szakértőnek kiválóan kell ismernie saját szakterületét és az általa előadottakat, mint saját legjobb meggyőződését kell közölnie a bíróval.¹³⁵ Megemlítendő továbbá, hogy bár a fenti okok miatt a szubjektív tényezők lényegesen visszaszorulnak, feladata ellátása során a szakértő is értékelések sokaságát hajtja végre, amely – mint majd később látni fogjuk – sosem lehet egyéni értékektől mentes. Sőt, a pszichológia álláspontja szerint, ami észlelésként tudatosodik bennünk, az valamely szinten már értékelt, következésképpen egyszersmind a személyiségünkre jellemző pszichikai struktúrában már feldolgozott.¹³⁶

6.4 Az okirat

Ezen a ponton térjünk át a tárgyi bizonyítási eszközök, különösen az okiratok témánk szempontjából érdekes aspektusból történő megvizsgálására. A tárgyi bizonyítási eszközök esetén a személyi eszközökhöz képest jelentős minőségi ugrással kerülünk szemben. Kertész Imre szerint a *tárgyi bizonyítékok nagy előnye, hogy belőlük a bíróság közvetlenül következtet a bizonyítandó tényekre.*¹³⁷ Hámori a tárgyi bizonyítékok előnyeként említi, hogy azok segítségével a bíróság közvetlenül észlelheti a megállapítandó jogi tényeket, *eme bizonyítási eszközökből nyerhető bizonyítékok maradandók, és tartósak, ezért a bizonyítás*

¹³²FARKAS 2005. 158.

¹³³A gyakorlatban eme pont megtalálása egyáltalán nem könnyű feladat. A szakértői bizonyítás körében előforduló tömérdek probléma közül az első annak helyes megállapítása, hogy mikor van szükség szakértő kirendelésére.

¹³⁴KENGyel 2012. 310.

¹³⁵FARKAS 2005. 158.

¹³⁶VARGA 1992. 88.

¹³⁷KERTÉSZ 1972. 15.

*megismételhető.*¹³⁸ A továbbiakban az okirati bizonyítás jellemzőire koncentrálnak. Ennek okaként az okirati bizonyítás kiemelt jelentőségét jelöljük meg. Falcsik szerint már a középkorban felismerték, hogy „a bizonyítás legfontosabb és egyben legbiztosabb eszközei az oklevelek lettek.”¹³⁹

Harsági Viktória a modern kor kihívásainak megfelelően határozta meg az okirat fogalmát.¹⁴⁰ Eszerint okirat az „emberi gondolattartalomnak a gondolatok kifejezésére szolgáló jelekkel, főként írásjegyek vagy írásjegyekké alakítható jelek útján történő megörökítése, melynél a hordozó anyag vagy eszköz és a rögzítés módja önmagában nem releváns, de összességében alkalmas a gondolattartalom tartós megőrzésének és hitelt érdemlő visszaadásának biztosítására.”¹⁴¹ A fenti fogalomban fellelhető jellemzők kiváló kiindulópontként szolgálhatnak az okirati bizonyítás jellemzőinek megvilágításához.

Elsőként láthatjuk, hogy az okirat maradandó módon, megbízhatóbban tanúsít tényeket, mint egyéb bizonyítási eszközök.¹⁴² Az okiratok „fölszárnyához”¹⁴³ azon körülmény is hozzáadódik, hogy az okiratokat jellemzően még a jogvita kibontakozása előtt állítják ki, ennél fogva a per kezdetekor már rendelkezésre állnak, ekként az okirat általi bizonyítás az okirat felmutatásával azonnal megvalósítható.¹⁴⁴ Emiatt szokás a legegyszerűbb perbeli bizonyítási eszköznek is nevezni az okiratot.¹⁴⁵ Zlinszky szerint az „írásbeli okirat célja, hogy általa kiállítójának bizonyos tényre vonatkozólag tapasztalata, emlékezete, ítélőtehetsége, érzelme vagy akaratának kijelentése maradandóvá tétessék”.¹⁴⁶ Végül megjegyezzük, hogy az okirat által szolgáltatott bizonyíték az okirat tartalma. A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy az okiratok anyagi bizonyító ereje eltérő lehet.¹⁴⁷

¹³⁸HÁMORI 1973. 150.

¹³⁹FALCSIK 1907. 157.

¹⁴⁰Az okirat fogalmáról lásd még pl.: GAÁR 1907. 153., FARKAS 2005. 164., MÓRA in. BACSÓ-BECK-MÓRA-NÉVAI 1962. 287-288., MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 406., SÁRFFY 1946. 279., PLÓSZ 1927. 297-298.

¹⁴¹HARSÁGI 2005. 54.

¹⁴²Uo. 19.

¹⁴³Uo. 19.

¹⁴⁴ZLINSZKY 1875. 535.

¹⁴⁵Lásd pl. BALOGH 1935. 10.

¹⁴⁶ZLINSZKY 1875. 329.

¹⁴⁷Így pl. a magyar Pp. különbséget tesz egyszerű- és minősített magánokirat, valamint közokirat között.

II. FEJEZET

A TÉNYMEGÁLLAPÍTÁS DINAMIKUS OLDALA: A MEGGYŐZŐDÉS ÉS KORLÁTAI

1. A tényállás megállapítása

*„Áldalak sors, hogy bírónak nem tévél. -
Mi könnyű törvényt írni pamlagon -
Könnyű ítélni a felületesnek,
És mily nehéz; ki a szívet kutatja,
Méltányolván minden redőzetét.”*

(Madách Imre)

1.1 Alapvetés

A dolgozat előző fejezete a bírói megismerést kísérelte meg vázolni, törekedve a ténymegállapítási folyamat alapvető jellemzőinek, mondhatnánk: „természetének” statikus állapotban történő bemutatására.

A következőkben a problémakör azon részét ragadjuk meg, amelyben már nem csak egyszerű tükröződésről, témánk exponált állapotban történő vizsgálatáról van szó. A megismeréssel szembeállított fogalom a meggyőződés fogalma. Hámori szerint a meggyőződés a bíró szubjektumának a megnyilatkozása az előtte feltárt adatokkal szemben.¹⁴⁸ Az előző definícióhoz hasonló jellemzőket említ Kengyel is, aki szerint a meggyőződés „objektív elemekkel kiváltható, körülhatárolható szubjektív mozzanat (...) belső késztetés.”¹⁴⁹ Ebben az esetben tehát már a bíró tudatos, akaratlagos magatartásáról beszélhetünk, a megjelenő bizonyító tényekre reflektálva. A felsorakoztatott tények megismerését követően az eljáró bírónak nyilatkoznia kell a tényállás megállapíthatósága tekintetében. De miként megy végbe eme folyamat? Hogy szembesül a bíró a felhozott tényekkel? Hogyan juthat el a meggyőződés „állapotába”? Eme kérdésekre kísérünk meg választ adni.

¹⁴⁸HÁMORI 1973. 153.

¹⁴⁹KENGYEL 2005. 395.

1.2 A tények megjelenése a ténymegállapítás folyamatában

A fenti kérdések megválaszolásához elsőként azt szükséges megvizsgálni, miként jelennek meg a tények a processzusban. A jogalkalmazás elemzésénél a legtöbb szerző a *szillogizmuson* alapuló felfogásból indul ki.¹⁵⁰ A jelen felfogás képviselői a jogot tekintik kiindulópontnak, s azt kívánják érvényre juttatni akként, hogy az előttük fekvő esetet az absztrakt jogi norma eseteként, utóbbi alá szubszumálva, az elvont általánosság szintjén megfogalmazott következményeket a konkrét egyedi helyzetre vetítve lebontják.¹⁵¹

Meglátásunk szerint a jelen kérdésben nem a jogból kell kiindulni. A konkrét esettel szembesülő jogalkalmazó az eset vizsgálata során nem tényekkel, hanem történetekkel találkozhat. *A gyakorlat minden esetben egy problémából indul ki.* A felmerülő probléma kapcsán az eljárást kezdeményező fél felismer valamely kívánalmat, amelyet az eljárásban érvényesíteni akar. Az őt körülvevő valóságvonatkozások végtelenségéből azt emeli ki, amely érdekében áll, az általa kívánatosnak tartott cél elérését elősegítendő. Ennek megfelelően alakítja ki azt az alternatív stratégiáját, az általa az eljárás során követett taktikát, ami az áhított cél eléréséhez közelebb viheti. Ezt követi a fennálló helyzet fogalmiasítása, megnevezése.¹⁵² Plasztikus megfogalmazással élve: „Amikor az ügyfél elpanaszolja bajait az ügyvédjének, az ügyvéd első lépése lesz majd ama jogi skatulyák fellelése, amelyben a tények elhelyezhetőek lesznek.”¹⁵³ Miután a bíró szembesült az elébe tárt helyzettel, a feltárandó és bizonyító tények csoportjainak kiválasztása következik.¹⁵⁴

Meglátásunk szerint *fontos kiemelni, hogy eme folyamat alapvetően kölcsönhatásos jellegű és kölcsönhatásokra épül.* A fenti folyamat csak a kérdéses helyzetnek a jog szabályaival való folyamatos összevetése, gyakorlati értékelése viheti előbbre. Ebben a folyamatban ugyanakkor az ellenérdekű felek és a döntéshozó nyilvánvalóan elkülönült szerepet játszanak, saját elkülönült szempontokat visznek a kérdéses folyamatba.¹⁵⁵

Szükséges megjegyeznünk, hogy tények csakis a megismerés által, a megismerő kognitív tevékenysége vonatkozásában tárhatók fel. A megismerés elvben és saját körében nyitott. E nyitottság egyfelől a feltárandó tények kiválasztásában, fennállásuk kapcsolódásai és hatásaik értelmezésében, máfelől az össz folyamatban való elhelyezkedés magyarázatában

¹⁵⁰Vö. pl. LÁBADY 2012.

¹⁵¹VARGA 1992. 61.

¹⁵²VARGA 1992. 57-61.

¹⁵³PLATÓN 1946. 155-156. id. VARGA 1992. 58.

¹⁵⁴VARGA 1992. 57-61.

¹⁵⁵Uo. 59.

nyilvánul meg.¹⁵⁶ Peschka Vilmos szerint: „a jog mindenekelőtt nem más, mint sajátos homogén közeg.”¹⁵⁷ *A jog egyfajta kritériumháló, amit kívülről, utólag vetítenek a történetre annak érdekében, hogy a történet a jog szempontjából lemérhető legyen. A jog tehát minősít.* Minősítése pedig azt jelenti, hogy történetekből tényként kiválaszt olyan elemeket, amelyeket utólag ilyen vagy olyan normatív vonatkozásba hozhat.

1.3 A meggyőződés lépcsőfokai: fogalomzavar az irodalomban és a gyakorlatban

A következőkben arra a kérdésre adunk választ, hogy milyen lépcsőfokokon keresztül jut el a bíró a tényállás megállapításáig. Meglátásunk szerint el kell különíteni egymástól a bizonyító tények értékelését, azok mérlegelését, illetve a tényállás megállapítását. Az irodalomban és a jogszabályokban eme fogalmak körül jelentős zavar tapasztalható.¹⁵⁸ Példaként megemlíjtük, hogy Kiss Daisy a bizonyítékok értékelésének körébe vonja annak eldöntését, hogy az egyes bizonyítékoknak milyen bizonyító erőt tulajdonít, azok mennyire relevánsak.¹⁵⁹ Farkas nyomán Kengyel az egész folyamatot mérlegelésnek nevezi,¹⁶⁰ beleértve a fenti példát is.¹⁶¹ A magunk részéről előbbi állásponttal értünk egyet. *Meglátásunk szerint a három kategória a dogmatikai tisztánlátás végett akként különíthető el, hogy az eljárásban a bizonyítandó jogi tényeket a bíróság megállapítja, a bizonyító tényeket önmagukban értékeli, ezek egymással és a per további anyagával való viszonyát mérlegeli.*

1.4 Értékelés

*Első lépésben a bíróság a bizonyítékokat önmagukban értékeli.*¹⁶² Az egyes tények értékelése a processzus során folyamatosan lezajló, a mérlegelésnél és ténymegállapításnál kevésbé tudatos folyamat. A bíróság által észlelt tények egyszersmind értékelt tényekké is válnak. A pszichológia szerint pusztán észlelésről aligha beszélhetünk.¹⁶³ Ami észlelésként tudatosodik bennünk, az valamilyen szinten mindig értékelt, következőképpen egyszersmind a

¹⁵⁶Uo. 61.

¹⁵⁷PESCHKA 1984.

¹⁵⁸A későbbiekben kifejtettek alapján nem tartható a jelenlegi Pp. 206. § (1) bek. megfogalmazása sem, mely szerint „a bíróság (...) a bizonyítékokat a maguk összességében értékeli.”

¹⁵⁹KISS 2009. 636.

¹⁶⁰KENGYEL 2013. 328.

¹⁶¹Meglátásunk szerint Farkas önmagával kerül ellentmondásba, amikor kezdetben így ír: „a bizonyítás körében a bíróság többféle mérlegelési tevékenységet fejt ki. Mérlegeli az egyes bizonyítékokat, azaz megállapítja azok bizonyító erejét (...)” Később így folytatja: „(...) a bíróság mérlegelése alatt általában azt a tevékenységet értjük, amelyet a bíróság a per egész anyagának ismeretében végez, és amelynek alapján az ítéleti tényállást megállapítja”.

¹⁶²KISS 2009. 636.

¹⁶³Vö. ATKINSON – HILGARD 2005.

személyiségünkre jellemző pszichikai struktúrából már feldolgozott.¹⁶⁴Tény és érték mindig csak egységben létezhet, azok egymás korrelatívumai. Tény csakis értékelten, értékelés pedig csakis tényhez kapcsolódóan képzelhető el.¹⁶⁵ Az elé tárt bizonyítékokat az eljáró bíró az absztrakt jogi normának megfelelően értékeli. *A bíró által végzett értékelés alapvetően annak eldöntését célozza, hogy a konkrét bizonyítéknak milyen bizonyító erőt tulajdonít, melyik bizonyíték vonható be a bizonyítékok mérlegelésének körébe, melyiket kell onnan kirekeszteni és milyen okból.*¹⁶⁶

1.5 Mérlegelés

A következő lépés a bizonyítékok mérlegelése. Ekkor történik meg az eljárásban értékelt bizonyítékok egymással történő összevetése. A mérlegelés alkalmával a bíróságnak jellemzően nagy mozgástere van,¹⁶⁷ Falcsik szerint „tagadhatatlan, hogy a szabad mérlegeléssel nagy hatalmat teszünk le a bíró kezébe; de e hatalom nélkül a bíró hivatásának magaslatára nem emelkedhetik.”¹⁶⁸ Másrészt a jelen feladat a gyakorlat szempontjából igen nagy terhet ró a bíróságokra. A jelen perccselekmény – a fentiek tükrében – talán a legszebb bírói feladat, ugyanakkor a legnehezebb eljárásjogi feladattal is szembesülhet a bíró, hiszen végső soron egy adott perbeli tényállás helyes megállapítása a tét.¹⁶⁹ *Az értékeléssel ellentétben a mérlegelés – a bizonyítás szerves részeként – kizárólag a bíróság által végezhető perccselekmény,¹⁷⁰ amely a logika általános szabályai alapján folyik.* A mérlegelés lényegében következtetési művelet, melynek eredményeként a bíróság dönt arról, hogy a bizonyítandó jogi tények fennállnak-e avagy sem. Magyary a bizonyítás lényegét az említett logikai mozzanatban látja. Nézete szerint minden egyéb, így például a bizonyítási eszközök megjelölése és megismerése csak a bizonyítás előkészítése.¹⁷¹ *A mérlegelés során a bíróság egyfelől egybeveti a felhozott bizonyítékokat, másfelől mérlegeli a felek előadásait, illetve a bizonyításra nem szoruló egyéb tényeket is.*¹⁷² Összességében azt mondhatjuk, hogy a bíróság mérlegeli az egész bizonyítást, figyelembe véve a bizonyítékok összefüggését és ellentmondását.¹⁷³ A mérlegelés köre tehát tágabb a bizonyítás körénél, ugyanúgy, ahogy a

¹⁶⁴VARGA 1992. 88.

¹⁶⁵Uo. 90.

¹⁶⁶KISS. 2009. 636.

¹⁶⁷Az említett mozgáster határaitól a ténymegállapítási képesség körében szólnunk részletesebben.

¹⁶⁸FALCSIK 1907. 158.

¹⁶⁹KENGYEL 2005. 394.

¹⁷⁰FARKAS 2005. 194.

¹⁷¹MAGYARY – NIZSALOVSZKY 1939. 400.

¹⁷²KISS 2009. 636.

¹⁷³FARKAS 2005. 194.

ténymegállapítás köre is tágabb annál.¹⁷⁴ A bíróság a mérlegelés során a per egész anyagát teszi mérlegre, amely alapjául szolgálhat a perben meghozandó ítéletnek.¹⁷⁵ A bíróság a fentiekhez hasonlóan mérlegelheti az ún. passzív perbeli cselekményeket is, így például azt, ha a személyes megjelenésre idézett fél nem jelenik meg a tárgyaláson.¹⁷⁶

1.6 Megállapítás

A bírósági mérlegelés eredménye (lehet) a tényállás megállapítása. Ha a per előrehaladtával, a per anyagának mérlegelése folytán a bíró elérte a bizonyosság azon fokát, hogy kijelenthető legyen a perben vitássá tett jogi tény fennáll, avagy nem áll fenn, a bíró a tényállást megállapítja. Látható, hogy a bizonyítékok mérlegelésénél a bíró belső meggyőződése a támpont. Ekként, a peranyag szabad bírói meggyőződésen alapuló szabad mérlegelése olyan intézmény, amelyet áthat a szubjektivitás. Eme szubjektivitás korlátozásául¹⁷⁷ szolgál a bíróság indokolási kötelezettsége, amely gátat szabhat a bírói önkénynek.¹⁷⁸ Az indokolási kötelezettség elmulasztása a bíróság lényeges szabálysértése, melynek következtében az ítélet is megalapozatlannak minősül.¹⁷⁹

Az előzőekben láthattuk, hogy a tényállás-megállapítása meglehetősen szabad, ezzel együtt komplex folyamat. Felvetődik a kérdés: *mikor- és milyen körülmények hatására köteles és képes a bíró a tényállást megállapítani. A jelen problémakörtől egyenes út vezet a bírói tényállás-megállapítási kötelezettség és képesség kérdéséhez.*

2. Tényállás-megállapítási kötelezettség

Az értekezés korábbi megállapításai alapján szükségesnek tartjuk *de lege ferenda* meghatározni és alkalmazni a tényállás-megállapítási kötelezettség és képesség fogalmát. *Előbbi arra ad választ, miért köteles a bíró a tényállást megállapítani.*

¹⁷⁴Uo. 194.

¹⁷⁵FARKAS 2005. 195.

¹⁷⁶PRIBULA 2013. 377.

¹⁷⁷A jogirodalom nem egységes abban, hogy az indokolási kötelezettség a bírói mérlegelés objektív korlátját jelenti-e. Az indokolási kötelezettséget ekként fogja fel például Falcsik, Farkas, Kengyel és Kiss Daisy, eltérően vélekedik például Gyekiczky. Utóbbi szerint az indokolás a már mérlegelt tényállás nyilvánosság elé tárása, számadás a már megtörtént bírói tényállás-megállapítás törvényességéről. Lásd GYEKICZKY 2008. 412.

¹⁷⁸KISS: 2009. 636.

¹⁷⁹Lásd pl. BH1985.203.; BH1985.245.; BH1987.416.

2.1 A törvény parancsa

A fentebb feltett kérdésre kétféle válasz is adható, létezhet egy elvontabb, illetve egy egyszerű, a logika hétköznapi törvényei alapján adható felelet. Ha előbbi szerint kívánunk közelíteni a kérdés megoldásához azt mondhatjuk, hogy a *bírót valamely parancs arra kötelezi, hogy kötelezettségének tegyen eleget*, a legszebb bírói feladatként aposztrofált folyamatot tetőzze be, ezt követően pedig hozza meg ítéletet. Ez a parancs jellemzően valamely jogszabály kötelezéseként jelentkezhets. Felsejlik előttünk a híres *Code Civil* nem kevésbé híres 4. cikke. A napóleoni törvényt sokszor idézett szakasza akként rendelkezik, hogy a bíró az igazságszolgáltatás megtagadásának bűncselekményét követi el akkor, ha az előtte fekvő ügyet nem dönti el.¹⁸⁰ Az ügy eldöntését dogmatikailag minden esetben megelőzi a tényállás-megállapítása, így nézetünk szerint az idézett szakasz erre is kötelezi a bírót.

2.2 Logikai megközelítés

A probléma logikai megközelítésére azon érv szolgál, mely szerint a *polgári per sajátos struktúrájából adódóan a kereset beérkezését követően megindult perben a bíró mindenképpen állást foglal*, akkor is, ha a tényállást nem állapítja meg, az ügyet pedig nem dönti el. Gondoljuk csak meg, a felperes egy általa megjelölt helyzetet sérelmez, amely ebből adódóan a másik félnek kedvező. Így ha a bíró nem dönt, a fennálló helyzet mellett foglal állást, az esetleges jogsértő tovább élvezheti a jogsértés gyümölcseit. A fenti érvek igazolására megemlíthetjük például, hogy ha a bíróság nem állapítja meg a szerződés érvénytelenségét, az érvényes marad, a teljesítés pedig tovább követelhető. A bíró „nem döntése” nyilvánvalóan nem lehet egyenértékű egy jogerős bírói döntéssel, ám a felek helyzetén lényegileg nem változtat.

A fentiek szerint tehát a bíró mindenképpen köteles a tényállást megállapítani. Arra azonban még nem adtunk választ, hogy eme kötelezettségének milyen körülmények között tud eleget tenni. Gondolatmenetünket a tényállás-megállapítási képesség definiálásával folytatjuk.

¹⁸⁰ „Le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.” (CC. Art. 4.)

3. Tényállás-megállapítási képesség

3.1 Alapvetés

A jelen gondolatot a jogirodalom többször emlegeti, ám kidolgozására eleddig még nem került sor.¹⁸¹ A fogalom definiálásánál a képesség fogalmának hétköznapi- és általában a jogi terminológiában használatos jelentéséből indulunk ki. Eszerint a képesség fogalma alatt jellemzően minden olyan tudásfajtát vagy állapotot értünk, amely valamilyen aktivitást tesz lehetővé birtoklója számára.¹⁸² Esetünkben ez a tényállás-megállapításnak aktív-szubjektív mozzanata lesz. Lefordítva, *tényállás-megállapítási képességről akkor beszélhetünk, ha a bíró meggyőződése a peranyag értékelése és mérlegelése után eléri azt a szintet, hogy a tényállást megalapozottnak látja.*¹⁸³ Egyszerűbben: a peranyag a tényekre vonatkozó meggyőződés kialakítására alkalmas. Ám épp ez szokott problémás lenni. Sokszor előfordul, hogy az adott jogi ténnyel összefüggésben feltárt bizonyítás anyaga nem elegendő a teljes meggyőződés kialakításához, ugyanakkor a tény tagadásának igaz volta sem állítható teljes bizonyossággal.¹⁸⁴

Meglátásunk szerint, a korábban meghatározott kötelezettség és a jelen képesség között szoros összefüggés van, alapvetően két irányból. Ha ugyanis a bíró olyan helyzetbe kerül, hogy a tényállást meg tudja állapítani, köteles is azt megtenni. Ha pedig valamilyen oknál fogva bizonyos körülmények arra kötelezik a bírót, hogy az adott tényállást fogadja el valónak és állapítsa meg (például vélelmek), a törvénykező köteles azt megtenni, a tényállás-megállapítási képességének kérdése pedig szóbe sem kerülhet. *De milyen tényezők befolyásolják a fent megfogalmazott képességet, s ezekre milyen megoldást látunk? Eme kérdéseket igyekszünk megválaszolni a dolgozat ezen részében.*

3.2 Törvény szabta keretek (kötött és szabad bizonyítási rendszer)

A bíró képességét nagyban befolyásolják a törvény szabta keretek. Ebben az esetben elsősorban a bizonyítási rendszer kötött vagy szabad voltára kell gondolni. A kötött

¹⁸¹Vö. pl. HÁMORI 1973., GYEKICZKY 2008.

¹⁸²Vö. pl. cselekvőképesség, vétőképesség vagy perképesség.

¹⁸³A fenti definícióban szándékosan nem a teljes bizonyosság fordulatot használtuk. A szocialista jogirodalomban heves vita bontakozott ki arról (elsősorban Hámori és Csiki között), vajon elérhető-e a teljes bizonyosság szintje a polgári peres eljárásban. Hámori a kérdést akként oldja fel, hogy a teljes bizonyosság elérése a polgári perben nem várható el, a bíróságnak biztosítani kell a jogát arra nézve, hogy az ellentétes tényelődások közül melyiket ismeri el valónak. A fentiekhez két megszorítást tesz: egyfelől bizonyos esetekben elvárható a teljes bizonyosság (pl. egyes státuszperekben), illetve attól, hogy nem lehetséges a bírónak mindig törekednie kell a teljes bizonyosság elérésére. HÁMORI 1961. 507-513.

¹⁸⁴HÁMORI 1961. 511.

bizonyítási rendszer szűkre szabja a bíró mozgásterét, másrésről bizonyos szempontból megkönnyíti a tényállás megállapítását. Eme rendszer *törvényi korlátokat állít a bírói meggyőződés elé, amikor előre meghatározza azt, hogy milyen súlyú és milyen számú bizonyíték megléte esetén köteles a bíró az állított tényt valónak elfogadni*, megfordítva az előírt bizonyítékok hiányában a bíró az állított tényt nem veheti valónak, esetleges ellenkező meggyőződésétől függetlenül.¹⁸⁵

A jelen rendszer nem a bíró meggyőzésére irányul, hiszen meghatározott bizonyítékok megléte esetén a bíró azt is köteles valónak elfogadni, amiről ő nem győződött meg, azok hiányában pedig akkor sem fogadhat el egy tényt valónak, ha esetében a teljes bizonyosság fennáll.¹⁸⁶ Az előbbi esetben tehát a bíró képessége meggyőződés híján a törvény által válik teljessé.

*A fenti szisztémával szembeni refleksióként a XVIII. századi Franciaországban jelent meg a szabad bizonyítási rendszer eszméje. Ebben a rendszerben a bírót a törvény sem a bizonyítási eszközök felhasználásában, sem pedig a bizonyítékok mérlegelésében nem korlátozza. Ennél fogva a bíró bármilyen bizonyítási eszközt igénybe vehet, az azokból származó bizonyítékok bizonyító erejét szabad belátása szerint állapítja meg.*¹⁸⁷ Ebben a rendszerben tehát a teljes bizonyosság fokáig törvényi megkötés nélkül juthat el a bíró. *Ám eme rendszer is tartalmaz bizonyos kötöttségi elemeket.*¹⁸⁸

Összefoglalva a törvényi rendszerben a bíró meghatározott feltételek megléte esetén köteles az adott tényt valónak elfogadni, így tényállás-megállapítási képessége szabad meggyőződés nélkül is teljes lesz. A szabad rendszerben a bíró mérlegelés folytán szabadon jut el a teljes meggyőződés fázisába, illetve a tényállás megállapításához. A jogirodalom egységes abban, hogy a kötött rendszer a bírót korlátozza valódi funkciójának gyakorlásában.¹⁹⁰ Meglátásunk szerint a jelenlegi szabad szisztéma megfelelő alapul szolgál a valóságot híven tükröző tényállás, szubjektív meggyőződésen alapuló megállapításához.

¹⁸⁵FARKAS 2005. 187.

¹⁸⁶KENGyel 2013. 328.

¹⁸⁷FARKAS 2005. 193.

¹⁸⁸Erről lásd részletesen: FARKAS 1987. 65-74.

¹⁹⁰Vö. pl. ZLINSZKY 1875. 580-581., GAÁR 1907. 115., FALCSIK 1907. 157. FARKAS 2005.187., KENGyel 2013. 328.

3.3 A megállapítandó jogi tény jellege.

A bíró képességét a megállapítandó jogi tény jellege is nagyban befolyásolja. A fenti megállapításhoz aligha férhet kétség. Mint láttuk, a perben bizonyítandó tények sokfélék lehetnek, azok az életviszonyok sokaságából származhatnak.¹⁹¹ Vannak köztük olyanok, amelyeket nem túl nehéz bizonyítani, avagy bizonyítás nélkül megállapítani, bizonyos tények viszont jelentősen megnehezíthetik az eljáró bíró dolgát.

Előbbi esetkörbe tartozik, ha például a bizonyítás tárgyát valamely köztudomású tény képezi, a bíró viszonylag könnyen megállapítja a tényállást. Úgyszintén nem állít nagy feladatot a törvényhozó elé például egy társaságok között megkötött megállapodás létének megállapítása, figyelembe véve az ilyen együttműködésekkel szemben felállított jogszabályi követelményeket.¹⁹² Az apaság tényének megállapítására indult eljárásokban a szakértői bizonyításnak van kiemelt jelentősége.¹⁹³ Eme perekben a tényállás megállapítása a DNS vizsgálat lefolytathatósága esetén szintén egyszerű, a vizsgálat mellé általában nem szükséges további bizonyítás felvétele.¹⁹⁴ Ennek hiányában azonban igen nehéz lehet a tényállás felderítése.¹⁹⁵

Vannak azonban olyan tények, amelyeket nagyon nehéz bizonyítani. A nehezen megállapítható tények szemléltetésére Hartai példáját mutatjuk be.¹⁹⁶ A vázolt kártérítési ügyben az alperes vasdarabbal bélelt gumicsővel ütötte fejbe haragosát, aki emiatt 2 hétre kórházba került, majd fél év múlva megállapítást nyert, hogy cukorbetegségben szenved. A terheltet büntetőeljárásban elítélték. Az eljárás során megállapítást nyert, hogy az alperes cukorbetegsége az ütéstől keletkezett, ennek megfelelően felperes kártérítés megfizetésére kérte kötelezni az alperest, kérte a cukorbetegség folytán felmerült kárának megtérítését. A perben a kártérítés tényállásának fennálltához a káron és a jogellenes magatartáson kívül az okozati összefüggést kellett bizonyítani. Az orvosszakértő szerint feltehető, hogy a beteget ért koponyasérülés és a cukorbetegség fellépése között fennáll az okozati összefüggés, de ez az összefüggés csak valószínű, határozottan nem állapítható meg.¹⁹⁷ Állítható e ezek után, hogy

¹⁹¹Vö. pl. LÁBADY 2012.

¹⁹²Vö. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. 3. könyvének rendelkezései.

¹⁹³KENGyel 2013. 452.

¹⁹⁴Megjegyezzük ugyanakkor, hogy eme vizsgálat a tudomány mai állása szerint nem 100%-ig pontos.

¹⁹⁵Ilyen esetben a mérlegelési szempontokat lásd: BH1984.453, BH1983.196. BH1973.74.

¹⁹⁶HARTAI 1962. 423.

¹⁹⁷HARTAI 1962. 423.

az ütés okozta az alperes cukorbetegségét?¹⁹⁸ Látható, hogy ebben az esetben a bizonyítandó tény a bíróság számára nehezen megismerhető.¹⁹⁹

Szintén nem mindegy, hogy a bizonyítandó tény múltbeli vagy jelenbeli tény. A polgári perben jellemzően múltbeli tényekkel foglalkozunk, ám kivételes esetben jelenbeli tények is vitássá tehetők. A tapasztalatok szerint utóbbiak vizsgálata könnyebb, elsősorban a közvetlen megismerés gyakorlásának lehetősége miatt.

3.4 A másodlagos perbeli tények megítélése

Meglátásunk szerint a bizonyítandó tény jellegéhez szorosan kapcsolódik az ún. másodlagos perbeli tények megítélésének kérdése. Az irodalom eme kérdésre nem tér ki, mi azonban indokoltnak tartjuk e kérdés vizsgálatát is. Másodlagos perbeli tényként definiáljuk a perben megjelenő azon élethelyzeteket, amelyek ugyan nem tartoznak közvetlenül a bizonyítandó tényállás körébe vonható jogi tényekhez, ám megítélésük szempontjából jelentőséggel bírhatnak. A fentiek szemléltetéseként lássuk a következő jogesetet. A tulajdonos felmondás iránti pert indít a bérlő ellen, mert állítása szerint az 2 havi lakbért felhívás ellenére nem fizetett meg. A bérlő védekezésében előadta, hogy a lakbért megfizette, de nyugtát nem kapott. Az eset megítélése eltérő lehet a következő esetekben. Ha a bérbeadó minden fizetésnél nyugtát adott, vagy a bérlő postán küldte a pénzt, a nem-fizetés ténye biztosra vehető. Ha azonban a felek közötti jó viszony folytán éveken át nyugta nélkül történt a fizetés, bizonytalanabb a helyzet. Végül, ha az állapítható meg, hogy az állítólagos nem-fizetés több hónappal a felmondás előtti időre esik, eközben a felek között megromlott a viszony, mert a tulajdonos azt szerette volna, hogy a bérlő a lakást cseréje el a tulajdonos valamely hozzátartozójával, amire a bérlő nem volt hajlandó és ettől kezdve csak postán fizetett a felperes tagadása semmivel sem bizonyosabb, mint az alperes állítása.

A jogi tények, illetve a másodlagos perbeli tények kapcsán nehéz előreutató megoldással szolgálni, s meglátásunk szerint nem is érdemes. A jelen kérdés az élethelyzetek sokszínűségének köszönhetően lényegében rendszerezhetetlen. A határok meghúzása és az egyes tények megállapítása az eljáró bíró belátására van bízva.

¹⁹⁸ Az adott ügyben egyébként az első és másodfokú bíróság a kártérítést megítélte, az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte és a felperes keresetét elutasította.

¹⁹⁹ További releváns esetként lásd pl. BH1984.453., BH1983.196., BH2004.65.

3.5 A felek és a bíróság viszonya

A felek és a bíróság viszonya alapvetően determinálja a bíró tényállás-megállapítási képességét. A perbeli szereplők közti különbséget jellemzően a tárgyalási és rendelkezési elv érvényesülésével lehet leírni. Kengyel a történelmi fejlődés során kialakult permodelleket három nagy kategóriába sorolja. Az első esetben korlátlan féluralomról beszél, melynek szöges ellentéte a túlméretezett bírói hatalom, s a kettő között helyezkedik el a féluralom és bírói hatalom egyensúlya.²⁰⁰

A korlátlan féluralomként aposztrofált liberális szemlélet esetén „a bíró nem vehet semmilyen más bizonyítási eszközt figyelembe, mint amit a bizonyító fél elébe tárt, a per során csak annyiban lehet tevékeny, amennyire a felek előterjesztései mozgásba hozzák. Az általános elv a semmit hivatalból, amely az egész eljárásra és annak részleteire is vonatkozik.”²⁰¹ Történelmi kitekintéssel ilyennek tekinthetjük a francia és a német permodellt. Utóbbival kapcsolatban szemléletesen fogalmaz Wach, szerinte „a polgári per az államnak a jogvitában való érdektelenségén alapul”.²⁰² A liberális perben igen hangsúlyosan érvényesült a tárgyalási elv, a bíró ezzel szemben passzív szerepre volt „kárhóztatva”, s csak „úgy ült a bíró székben, mint egy komor tekintetű oroszlán, a jobb lábát átvetvén a bal felett”.²⁰³ A Jhering által „morális nevelőintézetnek”²⁰⁴ nevezett permodellben kiemelt szerepet kaptak a személyes kvalitások, a per az ellentétes felek küzdelmévé vált. A tényállás-megállapítása itt nagyban függ a felek aktivitásától.

A skála másik végén helyet foglaló esetben „minden a bírósági vizsgálat útját járja, ezért vizsgálati elvnek is nevezhetjük.”²⁰⁵ Eme permodell iskolapéldájaként az 1793-as porosz eljárásjogi törvényt szokás emlegetni.²⁰⁶ A törvény 6. §-a szerint „Minden perben legelőször is azt kell megvizsgálni, hogy melyek a releváns tények és hogyan viszonyulnak az igazsághoz. A bírónak legfontosabb kötelessége és joga, hogy a valódi és tulajdonképpeni tényeket megvizsgálja.” Eme kötelezettsége teljesítéséhez a bíró hivatalból igénybe vehetett minden eszközt a tényállás-megállapításához, így például a felek indítványa nélkül bizonyítást kezdeményezhetett és foganatosíthatott az állami erőszakszervezet igénybevételével.

²⁰⁰Vö. KENGYEL 2003. és

KENGYEL 1987. 128-144.

²⁰¹GÖNNER, 1801-1803. id. KENGYEL 2003. 11.

²⁰²WACH 1986. 2. id. KENGYEL 2013.

²⁰³„(...) er soll sitzen auf dem Richter-Stuhl, wie ein Griesgrimmer Löw, und soll schlagen seinen rechten Fuß über den Linken” KREITMAYR, ALOYS: Codex iuris bavarici judiciarii. München id. KENGYEL 2003. 51.

²⁰⁴JHERING 1943. id. KENGYEL 2003. 51.

²⁰⁵GÖNNER, 1801-1803. id. KENGYEL 2003. 11.

²⁰⁶Vö. MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 232-234.

A két szélsőséges permodell közötti hidat Klein teremtette meg, aki a pert szociális szükséghelyzetként határozta meg.²⁰⁷ A per vezetése a bíróság kezébe került, a feleket igazmondási kötelezettség terhelte. A szociális perben helyesen érvényesült a tárgyalási elv, nevezetesen a per eldöntéséhez szükséges tények és bizonyítékok szolgáltatása nem kizárólag a felek feladata, abban a bíróságnak is közre kell működnie, mert csak így lehet biztosítani azt, hogy az ítélete valós ténybeli alapokon nyugodjon és az anyagi igazság kiderítésének követelménye megvalósuljon.²⁰⁸

3.6 A bíró bizonyításban elfoglalt pozíciója

A Klein által megfogalmazott gondolatok nyomán szeretnénk néhány előre mutató megjegyzéssel élni, elsősorban a bíró bizonyításban elfoglalt pozíciójával kapcsolatosan. Elöljáróban le kell szögezni, hogy az elmélet a tárgyalási elv ellentétéként határozza meg a hivatalbóliság elvét. Magyary nyomán eme nézetet tarthatatlannak véljük. *Véleményünk szerint a bíró az elé kerülő tények felől anélkül is tudakozódhat, hogy a bizonyítást valamely fél indítványozná.*²⁰⁹ Ez alapvetően két irányba érvényesülhet. A bíróság az előtte folyó eljárásban a felmerült tényeket akkor is figyelembe veheti, ha a felek nem hivatkoznak rá, illetve a felek akarata ellenére is figyelembe veheti.²¹⁰ Ebben az esetben az eljáró bíró a tényállást hatékony felgöngyölítheti, nincs szükség ehhez a felek aktív tevékenységére. Abban az esetben például, ha a bíró elé kerülő szerződés nyilvánvalóan uzsorásnak tűnik, de az uzsorának áldozatul esett fél jogi képviselője nem kellően alapos a bizonyítás tekintetében, a bíró hivatalból is észlelhet a fenti szituációból eredő tényeket. Eme jelenséget Magyary a *bíróság adatszolgáltató tevékenységének* hívja. A tárgyalási elvvel szembeállított nyomozati elv abban a különbözik az itt tárgyalattól, hogy ott a bíró szabad elhatározásán múlik valamely tény kutatása,²¹¹ tehát az eljárásban fel nem hozott tényeket is felkutathatja saját elhatározásából.²¹²

A kívánatos megoldás tehát a fentiek szerint megfelelő jogosítványokat juttat mind a feleknek, mind pedig a bírónak a bizonyítási eljárásban a tényállás sikeres megállapításához. A magánjogi autonómián alapuló tárgyalási elv nem elvetendő, ám egyúttal a bírói mozgástér tágítása is kívánatos lenne.

²⁰⁷Vö. KENGYEL 1987.

²⁰⁸KENGYEL 2003. 109.

²⁰⁹MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 233.

²¹⁰Uo. 233.

²¹¹MAGYARY-NIZSALOVSKY 1939. 234.

²¹²Vö. pl. a korábban említett porosz törvénykönyv szabályaival

3.7 A felek aktivitása

A vázolt körülmények között a felek aktivitása nagyban befolyásolja a bíró tényállás-megállapítási képességét. A polgári perben a bizonyítás alapvetően a feleket terheli, az ő kötelezettségük az állításaikat a bíróság előtt bebizonyítani.²¹³ Ekként a bizonyítási tevékenység egyik részének a bizonyítékok feltárásának legfontosabb alanyai a felek. A jogvita elbírálásához szükséges bizonyítékok rendelkezésre bocsátása – főszabály szerint – a feleket terheli. A rendelkezésre bocsátás alatt kell érteni a bizonyítékok felkutatását, valamint bíróság elé tárását, így például tanúbizonyítás esetén a félnek meg kell jelölnie a bizonyítani kívánt tényeket, valamint meg kell adnia a tanúk adatait is. A bizonyítási eljárást a feleknek indítványozniuk kell (kivéve, ha a bíróság hivatalból is elrendelhet bizonyítást). *A feleknek aktívan közre kell működniük a bizonyítási eljárás lefolytatásában.* Így például a tanúkihallgatás során kérdések feltevését indítványozhatják vagy az elnök engedélyével közvetlenül is intézhetnek kérdéseket a tanúhoz. Jelen lehetnek a szakértői vizsgálat során, illetve a szakértőhöz is kérdéseket intézhetnek. A felek a per irataiba bármikor betekinthetnek.²¹⁴

Meglátásunk szerint a fent vázolt szerepkör áttekintése után érthetővé válik, miért olyan kardinális kérdés a felek aktivitása a ténymegállapítási folyamat során. A bíró lehetőségeit nagyban behatárolja a fél perbeli magatartása. *Az eljáró bíróval együttműködő fél, aki az általa ismert bizonyítékokat előterjeszti, illetve a bizonyítási eljárásban is részt vesz, nagyban hozzásegíti a bírót a tények megismeréséhez.* Ezzel ellentétes helyzetben az inaktív fél igen megnehezítheti a bíró dolgát, hiszen utóbbi a polgári peres eljárás struktúrájából adódóan a bizonyító tényeket önmagától nem teljesen képes megismerni. *Különbség mutatkozik a felek minőségében is.* Az esetlegesen jó ügyvéddel eljáró féllel szemben egy passzív, jogi végzettség nélkül ügyei megvédésére köteles magánszemély esélyei nagyban romlanak, s közel sem biztos, hogy a valós tényállás emiatt megállapítható. Természetesen a bírónak minden esetben feladata, hogy a felek küzdelméből kiszűrje azon tényállításokat, amelyek valóban a bizonyítandó tény objektív fennállására mutatnak.

3.8 A közvetítő közeg szerepe

A tényállás sikeres megállapítása szempontjából nem mindegy, hogy a tényeket a bíró milyen bizonyítási eszköz segítségével észleli. A bizonyítási eszközökről szóló alfejezetben az egyes

²¹³FARKAS 2005. 39.

²¹⁴KENGYEL 2013. 278.

eszközök jelentőségét elemeztük, azt nem kívánjuk még egyszer megismételni. Jelen fejezetben csupán a bizonyosság elérése szempontjából világítunk rá néhány összefüggésre.

Láthattuk, hogy a tanú a legkevésbé közkedvelt bizonyítási eszköz. Ennek oka a tanúvallomás szubjektivitásában rejlik. Ebben a körben általánosságban elmondható, hogy *a tanútól megszerzett információk igen ritkán juttatják el a bírót a meggyőződés kívánt fokáig*. Ehhez esetleg több, megfelelő tanú vallomása szükséges. A vallomás értékelésénél nagy szerepet kap a szavahihetőség, illetve a hiteltérdemlőség, valamint a fentebb kifejtett szempontok vizsgálata.²¹⁵ Szintén fontos, hogy tanúbizonyítás esetén a bíró közvetett módon szembesül a bizonyítandó tényekkel. Eme tényező megintcsak csökkenti a tanúvallomás, mint bizonyíték minőségét. Fentebb láthattuk továbbá, hogy a tanúk vallomását, rendkívül sok tényező befolyásolhatja, kezdve az emberi tudat kiszámíthatatlanságánál. Ezáltal a tanúból nyerhető vallomás, mint bizonyíték sokkal kevésbé megbízható, ekként értékes, mint az alább tárgyalt bizonyítási eszközök. Összességében a tanúvallomás természetéből adódóan kevésbé alkalmas a bizonyosság előidézésére.

A tényállás megalapozására általában a tanúnál alkalmasabb eszköz a szakértő. A szakértő szaktudása birtokában objektív véleményt ad a felmerült helyzetről, ezzel segítve a bírót a körülmények valós feltárásában.²¹⁶ Megjegyzendő, hogy a szakértő gyakran jelenbeli tényeket vizsgál, melyek megítélése általában könnyebb a múltban lejátszódott eseményeknél.

A bizonyítási eszközök közül egyértelműen a legelőnyösebb az okirat. Az okirat nagy előnye a fent bemutatottakon túlmenően, annak likviditása. Ez azt jelenti, hogy a bíró egy kész bizonyítékot kap maga elé. Ezt elősegíti az okiratok esetében beálló vélelem, így a valódiság és közhitelesség vélelme. A valódiság vélelmét csak akkor kell bizonyítani, ha a bíróságnak alapos kételye merül fel a valódisága felől.²¹⁷ A bizonyíték megismeréséhez nincs szükség külön eljárásra, úgy, mint a tanúk vagy a szakértő esetében. Összességében kijelenthető, hogy az okirat a legmegbízhatóbb bizonyítási eszköz. Meglátásunk szerint az okiratok gyakorlatban elterjedt primátusának köszönhetően az okirati bizonyítás törvény általi erősítésére nincs szükség. Az okirati bizonyítás és a szakértő együttes alkalmazása különösen eredményes lehet, s eljuttathatja a bírót a kívánt meggyőződéshez, ezáltal telejssé téve annak tényállás-megállapítási képességét.

²¹⁵A mérlegelési szempontokhoz lásd: BH1993.748., BH1993.681, BH1992.108, BH1999.260.

²¹⁶A mérlegelési szempontokhoz lásd: BH1993.683., BH1987.411., BH2000.208, EBH2002.717., BH2003.343., BH2002.361.

²¹⁷BH1995.247.

Összegzés helyett

A jelen pályamunka célja volt a tényállás-megállapítás folyamatának vázolása, s az esetleges elméleti-dogmatikai ellentmondások, zavarok kitisztázása. Annak megítélésére, hogy a kitűzött cél elérése sikeres volt-e nem vállalkozunk, ekként az értekezés összegzését sem látjuk indokoltnak. Sokkal inkább arra kívánunk itt rámutatni, hogy a jelen kérdés feldolgozására számos, eltérő megközelítés nyílik. Ugyanakkor néhány alapvető összefüggést mindenképpen szükséges felfedezni a folyamat megértéséhez. Ezeket igyekeztünk itt feltárni.

A további kutatások során lehetőséget látunk a téma további elméleti elemzésére (így például a bíró személyiség szerepével, avagy a valóság tényleges megállapításával kapcsolatban). Az elméleti megközelítésen továbblépve perjogi szempontból érdekes lehet az anyagi, illetve alaki igazság, valamint az alapvelek mint a polgári per karakterét alapvetően meghatározó vezérmotívumok vizsgálata is.

Nem tekinthetjük tehát lezártnak vizsgálódásunkat. Úgyszintén nem tekinthetünk úgy rá, mint tökéletes, a felvetett problémákat ellentmondás nélkül megoldó írásra. Ám egy elméleti dolgozat nem is tűzheti ezt célul. Goethe sorait idézve: „Az ember nem arra született, hogy a világ problémáit megoldja, hanem inkább arra, hogy keresse, hol lép fel a probléma, és aztán előtörjön a megragadható határokig”.²¹⁸

²¹⁸ Id. Gustav RADBRUCH: Jogfilozófia, A jogfilozófia mint jogértékelő szemlélet c. művében, VARGA 2002. 166.

Irodalomjegyzék

ÁDÁM György: *A polgári peres eljárás önellentmondásai*, Logod Bt., Budapest 2002.

ÁDÁM György: Bizonyítás a polgári peres eljárásban, *JK*, 1999/10.

ÁRVAI Béla – MITTERMAYER Ödön: Tény és jog a bizonyítási eljárásban. *MJ*, 2001/7.

ASZTALOS László: *Polgári jogi alaptan, a polgári jog elméletéhez*, Akadémia Kiadó, Budapest 1987.

ATKINSON & HILGARD: *Introduction to Psychology*, Fourteenth Edition, Wadsworth 2003.

BACSÓ-BECK-MÓRA-NÉVAI: *Magyar Polgári Eljárásjog*, Tankönyvkiadó, Budapest 1962.

BENTHAM, Jeremié: *Traité des preuves Judiciaires*. Párizs 1830. II. köt. 93. BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, Novotni kiadó, Miskolc 1999.

CSEKA Ervin – VIDA Mihály: *A büntető eljárási jog vázlata I.* JATEPress, Szeged 1998.

CSERNOK Gyula: A bizonyítékok mérlegelése a polgári perben. *MJ*, 1988/2.

CSIKY Ottó: Az abszolút igazság és a polgári per tényállásának megállapítása, *MJ*. 1962.

EAVES, L., EYSENCK, H.J., MARTIN, N.G.: *Genes, Culture and Personality: An Empirical Approach*, Academic Press, New York 1988.

ELEK Balázs: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai, *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 2002/3.

ELEK Balázs: Pszichológiai szempontok a tanúvallomások értékelésében, *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 2004/4.

ELEK Balázs: A bírói meggyőződés és a megalapozott tényállás összefüggései, *Jura*, 2014/1.

FALCSIK Dezső: *A polgári per jog tankönyve*, Grill, Budapest 1907.

FARKAS József: A nemvitás tények a polgári perben. JK, 1955/11.

FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*, KJK, Budapest 1956.

FARKAS József: *A bizonyítás tárgya, Bizonyítási eszközök, A bizonyítékok mérlegelése* In KENGYEL Miklós – FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*, KJK, Budapest 2005.

FARKAS József: *Bizonyítás* In *A Polgári perrendtartás magyarázata*, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest 1976.

FARKAS József: *Kötöttségi elemek a bizonyítékok szabad mérlegelésénél a polgári perben* In TÓTH Károly (Szerk.): *SZILBEREKY-émlékkönyv*. Szeged 1987. 65-74.

FRANK, Jerome: *Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt* (Válogatott írások), Szerk.: BADÓ Attila, ford.: Badó Attila–Bóka János–Bencze Mátyás–Mezei Péter, Szent István Társulat, Budapest, 2006.

FRANK, Jerome: *Courts on Trial Myth and Reality in American Justice*, Princeton University Press, Princeton 1949.

FRANK, Jerome: *Emberi lények-e a bírák?* in VARGA Csaba (szerk.) *Jog és filozófia*, Szent István társulat, Budapest 2001.

FRANK, Jerome: *The Law and the Modern Mind*, Brentano's Inc. New York 1930.

FÜRST László: *A magánjog szerkezete*, Grill, Budapest 1934.

GAÁR VILMOS: *A bizonyítás a polgári perben*, Grill, Budapest 1907.

GADÓ Gábor: Az eljárási igazságosság a polgári perben. MJ, 2000/1.

GÁTOS György: *Bizonyítás* In *A Polgári perrendtartás magyarázata*, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest 1999.

GÖNNER, Nikolaus Thaddaus: *Handbuch des deutschen gemeinen Processes in einer ausführlichen Erörterung seiner wichtigsten Gegenstände*. 1-4. Bde. Erlangen, Palm. 1801-1803.

GROß, Hans: *Handbuch für Untersuchungsrichters System der Kriminalistik* (Átdolg. E. HÖPLER) München, Berlin, Lipcse 1922. I. kötet 78.

GYEKICZKY Tamás: A polgári peres bizonyítási eljárás és ítéleti tényállás néhány elméleti problémája. *JK*, 2003/7-8.

GYEKICZKY Tamás: *Bizonyítás* In WOPERA Zsuzsa (szerk.) *Polgári perjog általános rész*. Complex, budapest 2008.

HÁMORI Vilmos: A bizonyítékok értékelése és a belső meggyőződés a polgári perben, *MJ*. 1973/28. 3.

HÁMORI Vilmos: Az igazság és megállapítása a polgári perben, *MJ*. 1961/11.

HARSÁGI Viktória: *Okirati bizonyítás a modern polgári perben*, HVG Orac, Budapest 2005.

HARTAI László: Az abszolút igazság és a polgári perrendtartás *MJ*. 1962/9.

ISAY, Hermann: *Rechtsnorm und Entscheidung*, Berlin, 1929.

JHERING, Rudolf: *Der Kampf ums Recht*. Wien, Repr. Deutsches Rechtsdenken. 2. Heft, Frankfurt am Main, Klostermann 1943.

KANTOROWICZ, Hermann: *Küzdelem a jogtudományért* in VARGA Csaba (szerk.) *Jog és filozófia*, Szent István társulat, Budapest 2001.

KANTOROWICZ, Hermann: *Rechtswissenschaft und Soziologie*, Tübingen 1911.

KELSEN, Hans: *Mi az igazságosság?* (1929) in VARGA Csaba (szerk.) *Jog és filozófia*, Szent István társulat, Budapest 2001.

KENDAL, George H: *Facts* (Toronto: Butterworths) 1980.

KENGYEL Miklós – FARKAS József: *Bizonyítás a polgári perben*, KJK, Budapest 2005.

KENGYEL Miklós: *A liberális és a szociális polgári per*. Dolgozatok XVIII. Pécs 1987, 128-144.

KENGYEL Miklós: *A polgári perbeli bizonyítás gyakorlati kézikönyve*, KJK, Budapest 2005.

KENGYEL Miklós: *Bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Osiris kiadó, Budapest 2003.

KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Osiris kiadó, Budapest 2013.

KERTÉSZ Imre: *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában*. KJK, Budapest 1972.

KISS Daisy: *A polgári per titkai*, HVG Orac, Budapest 2014.

KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog*, Studium, Budapest 1930.

KREITMAYR, ALOYS: *Codex iuris bavarici judiciarii*, München 1753.

LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István társulat, Budapest 2014.

LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Pécs 2012.

LEGÉNY Krisztián (szerk.) *A bírói etika és a tisztességes eljárás*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2007.

MAGYARY Géza – NIZSALOVSKY Endre: *Magyar polgári perjog*, 3. kiad. Budapest 1939.

MAGYARY Géza: *A magyar polgári peres eljárás alaptanai*, Franklin, Budapest 1898.

MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*, Franklin, Budapest 1924.

MÓRA Mihály: *A bizonyítás* in BECK Salaomon (szerk.): *Magyar polgári eljárásjog I-II*. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest 1959.

MÓRA Mihály: Az egyszerűbben bizonyítható tények a polgári perben, *JK*. 1959/5.

NAGY Lajos: *Tanúbizonyítás a büntetőperben*, KJK Budapest 1966.

NÉVAI-SZILBEREKY: *Polgári eljárásjog*. Tankönyvkiadó, Budapest 1974.

NOVÁK István: A bírói mérlegelés útvesztői, *PEF*, X. 1980.

NOVÁK István: Az eltűnt igazság nyomában, *MJ*, 2001/11.

OROSZ Árpád: A bírói hivatás etikája, *Bírák Lapja*, 1994. IV. 2.

P. SZABÓ Béla: *A juriszprudencia mint tudomány. Jhering álláspontja bécsi székfoglalója alapján.* In FRIVALDSZKY János POKOL Béla (szerk.): *Rudolf von JHERING és jogelméletének hatása.* PPKE JÁK, Budapest 2011.

PESCHKA Vilmos: *Gondolatok a jog sajátosságáról,* Akadémiai székfoglaló, Budapest 1984.

PÉTERI Zoltán: *Bevezetés a jogfogalmakba,* Előadások, Szent István társulat, Budapest 2010.

PRIBULA László: *Bizonyítás* In OSZTOVICS András (Szerk.) *Polgári eljárásjog I.* HVG Orac, Budapest 2013.

RADBRUCH, Gustav: *Jogfilozófia, A jogfilozófia mint jogértékelő szemlélet,* VARGA Csaba (szerk.) *Jog és filozófia,* Szent István társulat, Budapest 2001.

ROSENBERG, Leo-SCHWAB, Peter Karl HEINZ-GOTTWALD: *Zivilprozeßrecht.* 16. Aufl. Beck, München 2004.

SÁRFFY Andor: *Magyar polgári perjog,* Grill, Budapest 1946.

SILVING, Helen: *Law and Fact in the Light of the Pure Theory of Law In Interpretations of Modern Legal Philosophies Essays in Honor of Roscoe Pound,* ed. PAUL Sayre, New York, Oxford University Press 1974.

SZABÓ Miklós: *Bevezetés a jog- és államtudományokba,* Prudentiaiuris, Miskolc 2006.

SZENTES Barbara: *A bírói döntéshozatali folyamat pszichológiai kitekintésselc.* OTDK pályamunka, *DIEIP. V. évf. 2011/4.*

SZLADITS Károly: *A jogi tények és felosztásuk* In SZLADITS Károly (szerk.) *Magyar magánjog általános rész,* Grill, Budapest 1941.

TREMMEL Flórián: *Bizonyításelmélet,* PTE ÁJK, Pécs 2009.

VARGA Csaba: *A bírói ténymegállapítás imputatív jellege,* *Állam- és Jogtudomány, 32. évf. 1990. 1-4.*

VARGA Csaba: *A bírói ténymegállapítási folyamat természete,* Akadémiai kiadó, Budapest 1992.

VARGA Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*, Szent István társulat, Budapest 2006.

VARGA Csaba: Tény és proceduralitás a bírói ténymegállapításban, *Állam- és Jogtudomány* 31. évf 1989 3,

WACH Adolf: *Vorträgeüber die Reichszivilprozeßordnung*. Bonn 1986. 2.

WAISMANN, Friedrich: *Verifiability in Essays on Logic and Language*. Antony Flew, Blackwell, Oxford

ZLINSZKY Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban*, Atheneum R. Társulat, Budapest 1875.

Releváns jogesetek:

BH1973.74.,	BH1996.506.,
BH1974.117.,	BH1999.183.,
BH1983.196.,	BH2000.208.,
BH1984.453.,	BH2001.197.,
BH1985.203.,	BH2001.301.,
BH1985.245.,	BH2001.345.,
BH1987.411.,	BH2002.361.,
BH1987.416.,	BH2003.343.,
BH1992.108.,	BH2004.65.,
BH1993.681.,	BH2005.442.,
BH1993.683.,	EBH2008.717.
BH1993.683.,	
BH1994.196.,	
BH1994.221.,	
BH1994.313.,	
BH1994.409.,	
BH1994.592.,	
BH1996.103.,	
BH1996.154.,	
BH1996.255.,	